

ГАЗЭТА ВЫХОДЗІЦЬ РАЗ У ТЫДЗЕНЬ — ЦАНА 50 Н. ФЭН.

БОРГАН БЕЛАРУСКАЙ НАЦЫЯНАЛЬНА-ВЫЗВОЛЬНАЙ ДУМКІ

DIE WEISSRUTHENISCHE ZEITUNG „BACKAUSČYNA“ („VATERLAND“)

Herausgeber: Wladimir BORTNIK

Postadresse: Die Weissruthenische Zeitung „Backausčyna“ („Das Vaterland“), (13 b) München 19, Schliessfach 69.

Druck: „LOGOS“, Buchdruckerei u. Verl., G.m.b.H., München 8, Rosenheimer Str. 46 a.
Цана: Нямеччына: на год — 14,— м.; 6 м-цаў — 7,50 м.; 3 м-цы — 4,25 м.; ЗША і Канада: на год — 8,— д.; 6 м-цаў — 4,50 д.; 3 м-цы — 2,50 д.; 1 нумар — 0,20 д. Ангельшчына і Аўстралія: 39 шыл.; 21 шыл.; 12 шыл.; 1 шыл. Бельгія: 210 фр.; 120 фр.; 75 фр.; 5 фр. Францыя: 800 фр.; 450 фр.; 250 фр.; 20 фр. Аргентына: 80 пэз.; 45 пэз.; 25 пэз.; 2 пэз. Перасылка лётніцкай поштай аднаго нумару газеты каштуе дадаткова: у ЗША і Канаду — 40 фэнігаў (10 ам. цэнт.); у Аргентыну — 70 фэн. (17 ам. ц.); у Аўстралію — 90 фэн. (22 ам. ц.). Падвойныя нумары каштуюць падвойна.

Банковае konto: Zeitung „Backausčyna“, Konto Nr. 357-125, Bay. Hypotheken- u. Wechselbank, München.

LE JOURNAL BIELORUSSIEN
„LA PATRIE“

DIE WEISSRUTHENISCHE ZEITUNG
„DAS VATERLAND“

THE WHITERUTHENIAN NEWSPAPER
“THE FATHERLAND,”

№ 31-32 (365-366)

Нядзеля, 11 жніўня 1957 г.

ГОД ВЫДАЊНЯ 11

На першыя ўгодкі па Коласу

Колас і Купала — ці, калі хто ў нас і на першыя ўгодкі наравіста захоча: Купала і Колас — два ймя (ці, для пэдантаў — два псеўданімы), што выдатна вяжуцца з трэйцім імём: Беларусь (таксама-ж — псеўданім, хоць ужо й не для пэдантаў, а якраз наадварот).

Вяжуцца ў уяве вонкавага сьвету аб нас, вяжуцца і ў самапачуцці нашага нутранага сьвету беларускага. Хоць у гэтым апошнім — наравіста, як казалася ўжо — даходзіцца часта месынцітва: хто першы, хто большы? І найчасей — не на карысьць таго, па кім першыя ўгодкі сяньня.

Дык, хоць-бы ўгодкаў гэтых дзеля — абміньма гэнае месынцітва гэтта.

Пра Коласа й пра Купала ці мала напісана ўжо (і тут — «пра Коласа й пра Купала» — парадак месынціці мо й ня вельмі да спрэчкі: здаецца, што ткі пра першага й ці ня больш). Дый напісання шмат яшчэ, пэўна-ж. Адчыняцца будучы новыя мамэнты й бакі, новыя падыходы й асэнсаваньні, пераадчыняцца старыя, менш, мала зьвесты, забываныя, забытыя.

Паўтараць адчыненая й знанае ня хочацца — нат на першыя ўгодкі: знаюць усе, хто не — пазнаць зусім лёгка, адно захачеўшы.

Калі дазволіцца, дык — не адчыніць, а хоць прыдчыніць — тое-гэта, тамсям хацелася-б тут, на першыя ўгодкі.

У Коласавым жыццяпісе — хто ня знае яго? — а ад яго-ж, ад жыццяпісу, заўсёды пачатак — цікава, хоць й крышку няцікава: тытулы, годнасьці, афіцыйныя й неафіцыйныя.

Афіцыйных меў два — і абодвы «народныя»: народны настаўнік і народны паэта. І тыя-ж два — неафіцыйныя, адно ў вадваротным парадку наступнасьці.

Афіцыйна «народны настаўнік» (але-ж, тытул, годнасьць — бо «званіць», хоць якраз у нашым, беларускім сэнсе — бо толькі адно «званьне» што) — дараваны яшчэ за царом — год 1902 — Канстантыну Міцкевічу, які неўзабаве Якубам Коласам (псеўда, але-ж) — не на псеўда, на запраўды — зарабляць пачаў — і ўжо зарабіўшы быў — неафіцыйна — народнага паэту.

«Народны паэта» — як-бы ў сьцьверджаньне, ушанаваньне запраўднасьці гэтай — афіцыйна дараваны савецкім урадам — год 1926 — ужо Коласу — псеўда, але-ж, дый сам тытул такі ў псеўда абарачаць пачалі — неафіцыйна — каб вярнуць запраўды наўспыяты да першага да таго — да таго — да «народнага настаўніка» — «азбукі камунізму»...

Абярнулі — вярнулі? Адныя сьветчаць — а як-жа!, другія плячэцца — а не-ж, ані Божа мой!, трэйція прымірэнчаць — і гэ, і не...

Найпракудней, што ўсе — і першыя, і другія, і трэйція — праўду тут маюць — пасвойму, пэўна-ж.

Гэта мо крышку й няцікава...

А часта-ж цікавае на няцікавае выходзіць дый цікавым ізноў — глянь — абярнецца.

Кажны мае свае затоеныя жаданьні — кажны паэта таксама. І прагаворыцца-праязычыцца часам. Паэта асабліва — на тое й паэта ён, каб праязчывацца (тэрмін вульгарны, не да выбачэньня, дый выбачаць ня трэба; навукова кажуць: самавыражэньне).

У Коласа найпершае дый найшчырэйшае бадай затоенае жаданьне добра падгледзеў Адам Бабарэка. У першым-жа друкаваным вершы — «Наш родны край»:

А як песня панясецца —
Колькі ў песні тэй нуды!
Уцякаў-бы, бег, здаецца,
Сам ня ведаеш, куды...
Уцякаць, бегчы — адступаць, не наступаць, не змагацца-ваяваць — найшчырэйшае бадай затоенае жаданьне. Няцікава? А цікавым абярнулася!

Найперш: абмежаваньне «бы» на старожы — уцякаў-бы... Чаму яно тут? Бо — «сам ня ведаеш, куды» — каб ведаў — дык і ўцякаў-бы, уцёк-бы.

І веданьне знайшлося — прыйшло з «Нашай Доляй», у якой надрукаваўся той першы верш, зь беларускім рухам, рухам адраджэнскім, які й тую «Нашую Долю» надрукаваў: уцякаць, уцячы — ад беспрасьветнай бяды й нуды «нашага роднага краю», ад адвечнай бесплатольнай песні гэтай бяды й нуды — ёсьць куды:

у вызвольны рух, рух адраджэнцкі, у «Нашую Долю» — праз нашу долю — да нашае волі, ад песні бяды ды нуды — празь песні жалбы — да песні свабоды.

На гэтым першым шляху ўцёкаў і станаўленьне народнага паэты.

І паэтызацыя гэтага шляху — як той-жа Бабарэка раскрыў — «Сымон Музыка» у ўцёках сваіх — з «куста жыцця» ў новы «куст».

Дык што — першыя ўцёкі выпалі няцікава?

(Няўхільная ўсё-ж супастава — ці супрацьпастава — да «напарніка» — Купалы: найпершае, найшчырэйшае затоенае жаданьне ў таго — дасюль не падгледзеў ніхто — а інося зусім:

... Эх, і мсьціў-бы, мсьціў усім!

Інося зусім, аднак — тое-ж «бы» і тут на старожы. Адно — «чаму?» — паку-паладуску маўчыцца. І, пэўна-ж, тут ужо ня толькі, «каб ведаў», а й «каб мог» — наперадзе больш.

Веданьне тое-ж і так-жа, адтуль-жа прыйшло, тымі-ж шляхамі наперад паішло.

А змога? Па ёй і была цэлы час туга...

Найвышэйшы пункт на шляху народнага паэты — бязумоўна, «Беларускаму люду» (побач).

Некаторыя дэталі гісторыі першага апублікаваньня, шырэй вызначаны, а падаваны тут зь першакрыніцы й ведама сучасьніка.

1922 год. Толькі ўваходзіць у дзею ў БССР славуцы НЭП. Ваеннай цэнзуры пары «ваеннага камунізму» ўжо няма, паліцыйнай цэнзуры (Глаўліт) яшчэ няма. У Маскве ўжо каля 200 прыватных выдавецтваў, як грыбы па дажджы, у Менску яшчэ толькі першы грыбок: кааперацыйнае, на «паёх» — не дзяржаўнае, прыватнае — выдавецтва «Адраджэньне».

Адным зь першых выданьняў яго — Коласава «Водгульле», другі ўсяго зборнік паэтычных вершаў (па «Песьнях жалбы», 1910 г.).

Апошнім вершам, заключным «до» — якраз «Беларускаму люду».

Цэнзуры афіцыйнай ужо-яшчэ няма. Але аўтацэнзура — найпапераднейшая цэнзура пісьменьнікаў-выдаўцоў над самымі сабою — у савецкіх абставах зусім незапомных часоў.

Першы цэнзуральны ціск на паэту — ад самых-жа выдаўцоў, сярод іх — ад самога мэнтара ягонага, дзядзькі роднага, Язэпа Лёсіка. Дзьевае страфы вершу — напэўна небяспечныя: у ваднэй — «таварышом» прапануецца «самым лепшым падбаць сабе хлеба», у другой — просты выпадак супраць аднаго народу, тады яшчэ большы, як недачыкальнага, хоць — пасля непраўданага надзею — дагнутага моцна пасьлей і ціпер.

Пад ціскам гэтым і сыцскае паэта дзьева ў вадну — застаюцца адно выпадкі супраць «панюў» і «ксяндзоў» — на гэтых можна, нат і ўхвальна.

Апошні лісток аддрукаванае ўжо кніжкі вырэзваецца, уклеіваецца новы лісток напраўленага ўжо тэксту (хто бачыў калі гэтую кніжку, можа прыпомніць, гэты прыклеены апошні лісток, хто пабача — вазьмеце ўвагу).

Адна з аўтасцэнзураваных строфаў адноўлена сяньня ў нас, другую аднаўляць пакуль ня час і ня месца (мо ў

академічным выданьні калі, а тымчасам пабудзе няхай у якіх надзейных архівах).

Але-ж і па гэтым засталася што! І «межы, што правадзілі бяз нас», і «чужаніцы, цёмных дарог махляры», і сам «ціск Маскалёў!» Пасьлей установаўленая цэнзура мела клопату касаваць то тое, то гэта пры перадруках у іншых выданьнях, аж пакуль, як і іншыя падобныя «крамолы», не «із'яла» цэлага тэксту.

Гэтак прасьлізнула праз рэдкую цэзілку свае аўтацэнзуры — у афіцыйным міжцэнзур'і — наймагутнейшая песня вызваленьня — песня свабоды — народнага паэты, так далёкага яшчэ тады ад самой хоць-бы магчымасьці афіцыйнага прызнаньня ў гэтай годнасьці.

(Ізноў невялічкая супастава з Купалам: у наступным выданьні таго-ж «Адраджэньня» — часалісе такога-ж назову — паўсталы ў міжчасе — 6-га чэрвеня 1922 г. — орган паліцыйнае цэнзуры «Глаўліт» выразаў Купалаў верш «Перад будучыняй». А простае, масавае дзеянне яго — куды меншае за Коласавага «Беларускаму Люду»: над самы «кліч бураломны — вызваленьне з пут!» пададзены ў вабалонцы рэдакцыянага пытаньня, а ня клічнага імператыву, як Коласава «люд, вызваляйся!»).

Адзін з матываў «Беларускаму люду» — матыў пратэсту на Рыскі падзел Беларусі — паўтораны і ў вадным зь лірычных адыходаў тым-жа часам дапісанае «Новае Зямлі» (разьдзел XVI — «Вечарамі», 1922 г.).

І пры гэтым, як-бы й «пабочны прадух» на вока, выйшла наўзверх яшчэ адно, найглыбейшае мо, затоенае жаданьне паэты — народнага паэты — народнае жаданьне запраўды, ня толькі што падае, як такое:

... Усім сэрцам і душою
Застацца... сам сабою.

Гэта — не адмена таго найпершага затоенага «ўцячы» — «уцякаў-бы», гэта — выдабыццё наўзверх игонае-ж глыбейшае падасновы, мэтавага ўтунтаваньня, калі гэтак сказаць, игонага апраўдальнага сэнсу: «уцячы», каб «застацца самым сабою».

Гэтак выявіўся канчальна камплекс найглыбейшых і найшчырэйшых затоеных жаданьняў паэтавых.

... Толькі калі ў 1925 г. Колас, арыштаваны ў сувязі зь ведамаю «лістападаўшчынай», трапіў у славуцы падвал менскага ГПУ — удалася там нека заламаць (паводля спецыфічнай тэрміналогіі «раскалоць») найбольш «контррэвалюцыйнага» датуль беларускага народнага паэту (але-ж, бяз усякага месынцітва: Купала датуль быў тут толькі на другім месцы). Неўзабаве па тым і той «народны» тытул афіцыйна быў дараваны.

У падвале, напэўна, выплыла — не магло ня выплыць — ізноў тое затоенае «уцякаў-бы». А тое, што за ім — «сам ня ведаеш куды» — паўстала яшчэ безадказнай, яшчэ бязвыходнай.

Запраўды, куды? Нат у нічога — у вялікае нічога — у сьмерць самагубствам — у падвале падацца бадай немагчыма — плінуць, асабліва гэткага важнага мусілі плінаваць. У маленькае нічога — у сылку якую, турму, — дык вялікаму й цяжка ў малое (дый таксама-ж не да-лі-б). Дык куды?

Заставалася толькі адно-адзінае куды, на якое-ж і паказвалі пальцам, ліхалі ўвесь час: у здраду. Дый ці-ж такая ўжо гэта здрада будзе? Здрада-ж усяго толькі нерэальнага («беларускі люд»-жа, як у Пушкіна той народ — «безмолствует» на ўсякія клічы, жменька лістападаўцаў — ці-ж ня чысты сьмех?) дзель магчымага рэальнага й ужо рэалізаванага ў «беларусызцы» на вачох.

(22. 10. 1882 — 13. 8. 1956)

Беларускаму люду

Змоўкні ты, сьціхні песня пакуты.
Заварушыся, наш край!
Люд беларускі! Рві свае пугі!
Новую песню сыпвай!

Дружна, згодна станьма сьцяною,
Доля ня прыйдзе сама,
Воля ня зойдзе к нам старою,
Збоку дарог ёй няма.

Люд! Праканайся: толькі мы самі —
Долі свае кавалі.
Годзе-жа досыць панукаці намі,
Гнаць з нашай роднай зямлі!

Нам прыганяных болей ня трэба —
Будзем мы жыць без паноў,
Самі падбайце лепш сабе хлеба! —
Скажам да «таварышоў».

Хіба забудзем мы тыя межы,
Што правадзілі бяз нас?
Раны глыбокі, ох, яшчэ сьвежы!
Помсты агонь не пагас.

Нас падзялілі — хто? — Чужаніцы,
Цёмных дарог махляры...
К чорту іх межы! К д'яблу граніцы!..
Нашы тут гоні, бары!

Будзем мы самі гаспадарамі,
Будзем свой скаруб ратаваць!
Годзе тэй крыўды! У ногу з братамі
Пойдзем наш край вызваляць.

Ох, і агорклі гэтыя кпіны!..
Злучым мы ў хор галасы:
Эх, вы, разлогі роднай краіны,
Нашы палеткі, лясы!

Любыя сэрцу нашаму гмахі
Родных дугоў і палёў!
Досыць ушчувалі нас паны-ляхі,
Ведаем ціск Маскалёў!

Змоўкні-ж ты, сьціхні, песня пакуты,
Заварушыся, наш край!
Люд, вызваляйся, рві свае пугі!
Новую песню сыпвай!

1922 Якуб Колас

«Так в чём дело, товарищ поэт — товарищ народный поэт?»

Гэтак і сталася — здрада, большая ці меншая, напачатку здавацца магло — проста як-бы й ніякая (часта яшчэ й цяпер шмат каму так здаецца й верыцца), ды, як ні круці, а здрада.

Уцёкі, але назад, наўспыяты...

Адчулася й перажылася гэта толькі пасьлей, і помнік таму — зусім мала званы «Балаховец» (гл. у гэтым нумары на іншым месцы).

«Балаховец» зьявіўся ў «Полымі» ў 1929 г., з датаю напісаньня таго-ж году — у самы гарт «змаганьня зь беларускім контррэвалюцыйным нацыянал-дэмакратызмам».

Уся рэч — алегарычная й аўтабіяграфічная. «Балаховец» — старая балывіцкая мянушка для беларускіх нацыянальных актывістых, як «петлюравец» — для ўкраінскіх (але ў існасьці запраўды зьдэклівае супраць «петлюраўца»). І тут «Балаховец» выразна — «беларускі нацдэм», але — зраднік сваіх, што на-

рэшце адчуў у войстры мамэнт, што жыве ўжо «лішні час» і дайшоў да апошняе пастановы — час гэты сваёй воляй самому сабе абарваць.

«Балаховец», пэўна-ж сам аўтар. Ня часта, але ўсё-ж даводзілася яму клікаць сваю сьмерць, хоць і — запаветным тропам — ад яе-ж уцякаць. У першым, расейскім яшчэ варыянце «У палескай глушы» ён, як настаўнік Сошкін, нат пусьціў сабе кулю. Ператварыўшыся ў Лабановіча, перад самаю тэю кулю ўжо затрымаўся — уцёк (знайшлося, куды).

«Балаховец» скончыў самагубствам. Разам зь ім — у ім — скончыў і народны паэта, той, неафіцыйна тытулаваны.

Афіцыйны застаўся, застаўся, як Колас. Дажыў аж да летась.

(Апошні раз — каротка — да Купалы: той клікаў сьмерць куды часцей: матыў самагубства даецца прасачыць праз усю паэзію. І адрагоўваў ня толькі літаратурна: «харакірамі» няўдала, неўзабаве па тым-жа Коласавым «Балахоўцу», у тых-жа, адно больш згусьцелых яшчэ,

(Заканчэньне на 2-ой бачыне)

Да зямельнае сыстэмы ў Беларусі

У сувязі зь нязвычайна актуальным і добрым артыкулам Сп. Ул. Ш. у «Бацькаўшчыне» аб зямельнай сыстэме ў Беларусі, хацу гэтым падаць некаторыя зацемкі да парушанае тэмы.

Аўтар зусім добра ставіць дакор нашай эміграцыі, што яна гэтым пытаньнем мала цікавіцца, уважаючы хіба, што яно само сабою пасяля разьвіяцца, галоўнае цяпер — здабыцьцё незалежнасьці. Гэта вялікая памылка, бо не тады глядзець плуга, калі ўжо трэба гарачы. І пытаньне гэтае куды важнейшае, чымся справа былое Грамады.

Аўтар добра кажа, што зямельнае пытаньне ў Беларусі — гэта пытаньне, якое павінна йсьці зараз-жа пасяля здабыцця палітычнае незалежнасьці. Не пагаджаемся тут з У. Ш. толькі ў тым, што не «павінна», а яно сілаю рэчаў само сабою будзе пастаўленае адным зь першых на парадак дня. І гэта трэба нам ужо загадаць ведаць дый ня толькі таму, што калгасы зараз-жа рассыплюцца. Не, калгасы гэта толькі балючы эпизод у нашым жыцьці.

Да гэтага пытаньня мы мусім падыйсьці ўжо цяпер з найбольшаю ўвагаю таму, што ад належнага разьвязаньня яго будзе залежаць уся будучыня нашае дзяржавы, бо яна доўга яшчэ будзе пераважна сялянскаю, і ад дабрабыту й культуры сялян будзе залежаць дабрабыт і культура й самой дзяржавы. А трэба сказаць больш: чым далей нашая дзяржава будзе сялянскаю, тым будзе лепш для нашага народу. Я толькі тут разумею нашага селяніна не такім, якім ён быў на працягу вякоў свае няволі: галодным, абдзёртым, весну, лета і восень босым, напоў або й зусім няпісьменным, веча пад бізунюм, у сталым страху перад найніжэйшым урадаўцам, ня кажучы ўжо аб паліцыянту, або НКВД-ыстым. Не, наш селянін павінен быць гожа апраўнены, мець у хаце ўсякія рэчы дамовае культуры, з электрычным святлом улучна, павінен быць поўнасьці вольным і незалежным гаспадаром, ня ён паліцыянту, а паліцыянт яму павінен пакланіцца, бо ён селянін — аснова існаваньня народу й дзяржавы. Ён павінен мець, апрача агульнае пачаткавае асьветы таксама спэцыяльную сельска-гаспадарскую асьвету, павінен умець карыстацца ўсімі сельска-гаспадарскімі машынамі, з трактарамі й аўтамабілямі ўлучна.

Вось такім з часам павінен быць наш беларускі селянін: культурным, асьвечаным, поўным асабістага гонару чалавекам! І, як такі, ён будзе нашым сталым, моцным, здаровым фундамэнтам, фундамэнтам на якім. Такім фундамэнтам хвабрыцьны работнікі ніколі ня будзе. А такім фундамэнтам наш селянін будзе толькі тады, калі мы належна апрацуем і правядзём у жыцьцё адпаведную зямельную сыстэму.

Зусім слушна, што гэтую сыстэму павінна апрацаваць нашая эміграцыя. Чаму? Гэтае пытаньне яснае само сабою: кажны край на Захадзе мае непараўнальна лепшую зямельную сыстэму, чымся гэта было або ёсьць у нас. Мы раськіданыя па ўсім вольным свеце, ўсюды бачым нешта добрае, карыснае й для нас. Таму тут нават наша вольная дзяржава ніколі ня здолела-б дазволіць сабе на такі локсус: паслаць замежы гэтулькі людзей для абзамажваньня з сялянскім пытаньнем у такім вялікім ліку культурных дзяржаваў. Нас ніхто сюды не пасылаў, але гэта зусім ня значыць, што на нас не ляжыць гэты вялікі абавязак. І мы ня былі-б беларускімі патрыётамі, калі-б гэты свой абавязак ня выканалі.

Чаму-ж гэтым пытаньнем нашая эміграцыя мала цікавіцца? Першае, таму, што належна не разумею ягонага значаньня, а другое, і гэта, магчыма, асноўнае: у нас вельмі мала адпаведных для гэтага вучоных аграноміў, а някія праўнікі, філялёгі, нічога тут ня можа парадзіць. Бізуюмоўна, і самыя аграномы адны ня могуць поўнасьці разьвіаць гэтага пытаньня, яны тут патрабуюць дапамогі эканамістых, праўнікаў, ляснікоў, а можа й настаўнікаў. Аднак, гэтую дапамогу яны патрабуюць ужо для дэталёвага апрацаваньня, але сыстэму ў сваёй аснове яны павінны апрацаваць самі.

Селянін, калі ён такі селянін, як на Захадзе, а не такая пародыя, як гэта было ў царскай Расеі або ў Польшчы, з лучынамі ў хатках, першы й найбольшы спажывец хвабрычных вырабаў. Работнік тут ніяк да яго ня можа дараўнацца, бо-ж сярэднямажны селянін, апрача ўсіх іншых звычайных рэчаў, патрабуе яшчэ шмат зьлезных вырабаў ды розныя машыны для працы на раллі й для транспарту. І чым больш ён іх патрабуе, тым большую карысьць дае хвабрыцы, а гэтым і работніку й дзяржаве. Дзеля гэтага разумныя ўрады на Захадзе запраўды стараюцца, каб іхны селянін быў заможным, культурным, асьвечаным чалавекам. Селянін сваёй прыродаю кансэрватыўны. Ён ня любіць ніякіх дзяржаўных пераваротаў, бо яны ня толькі перашкаджаюць яму належна весьці гаспадарку, але нават па-

гражаюць ягонаму існаваньню. Ён хоча, каб як у яго на гаспадарцы, так і ў дзяржаве ўсё было ў належным парадку, бо толькі ў такім выпадку ён можа плянаваць на гады наперад. Таму эканамічна моцны селянін — сталая апора ладу й парадку ў дзяржаве. Селянін любіць сваю зямельку, а гэтым і сваю бацькаўшчыну, таму ён найлепшы абаронца яе. Селянін любіць і шануе сваіх прашчुरаў, таму ён аснова духу, маралі, традыцыяў і звычайў народных, народнае культуры. Селянін стала і добра назірае зьявы прыроды й лепш разумею іх, бо бачыць у іх правы Вышэйшае Сілы, Бога, таму ён стала рэлігійны, пажыны, а гэтым і найлепшы грамадзянін у дзяржаве.

Чаму-ж тады селянінам на ўсходзе ўсюды патарджалі, ўсюды ставілі яго на апошняе месца? А што ўжо казаць пра долю беларускага селяніна! Ці гэта толькі таму, што ён быў селянінам? Не, не таму, а толькі таму, што ў нас ніколі ня было разумных, культурных урадаў. Во, прыкладам, у Нямецчыне «баўэр», а ў Чэхіі «седлак» — самастойны селянін, гучэла горда, гэта быў тыхсама тытул.

II.

Напэўна шмат хто, прачытаўшы гэтыя агульныя разьві, скажа: так, гэта прыгожа гучыць на паперы, але ці не фантазія гэта, што наш селянін здолее некалі быць такім культурным чалавекам, як ягоны брат на Захадзе? Ці здолее ён некалі мець гэты дабрабыт, такія прыгожыя дамы-памешканьні, такія сельска-гаспадарскія машыны, школы, асьвету, шляхі лучнасьці, такую апеку дзяржавы, калі ў нас няма такоее прамысловасьці, калі мы... такія бедныя!?

Пытаньне гэтае чыста практычнага характару. У васьное яго ляжаць дзьве прычыны: 1) адвечная прапаганда нашых варагоў, што Беларусь зусім бедная, таму няздольная да самастойнага жыцьця, і гэта ўсё яшчэ дзее сярэд нас, і 2) наш псыхалёгічны камплекс «ніжэйшасьці а з гэтым і нястача веры ў свае сілы й магчымасьці. Гэтым часткава тлумачыцца й тое, што мы дасюль ня маем свае апрацаванае зямельнае сыстэмы. Няма што грэху таіць: мы бачым сябе тут слабымі, і спадзяёмся, што «нехта» нам гэта у свой час зробіць, нека яно ўжо будзе, абы была свая дзяржава. Ад гэтага самага грэху ўвесь час пакутавала былая Польшча. Яна была нават «мацарствам», але мела гінулу зямельнае сыстэму, таму ўвесь час і самае гэтае «мацарства» было гінулае, сухотнае.

І гэта вялікая перасьцярога для нас. Ня можна адкладаць на заўтра гэтае пытаньне, або абьякава да яго ставіцца. Пагатоў, што тут мы маем і другую, яшчэ большую перасьцярогу. Няма ніякага сумлеву, што калі-б адзіны расейскі запраўдны дзяцц, Сталын, здолее поўнасьці зрэалізаваць сваю зямельную хутарскую сыстэму, дык ніякага кастрычніка ня было-б а мы ўжо даўно мелі-б сваю незалежную Беларусь. Усё

гэта гістарычныя факты, якія павінны быць належна школаю для нас.

Ці наш селянін запраўды можа быць заможным, культурным чалавекам, ці мы запраўды маем на гэта адпаведныя матар'яльныя рэсурсы? Мы тут магі-б прывесці сотні фактаў, якія гавораць ясна: так, можам, маем. Перагляньма тут толькі галоўныя. Хто з нас пачаўшы краі заходняе Эўропы, той пагодзіцца з тым, што глеба ў Нямецчыне, Даніі, або Чэхіі ані ня лепшая за нашу. Наадварот, у Нямецчыне часта куды горшая, а ў такой Чэхіі вялікая паласа чыстых ляскоў, дзякуючы агранамічным мерапрыёмствам, сталася такою ўраджайнаю, што на ёй пасяля ўжо сеялі пераважна пшаніцу.

Нашыя глебы пераважна гліністыя, або глініста-пяшчаныя ці пяшчана-гліністыя. Першыя пры адпаведным апрацаваньні даюць вялікі ўраджай як жыта, так і пшаніцы, тым болей аўса і ячменю. Другія самою сваёю структураю таксама ўраджайныя. І калі дасюль гэта былі пераважна жытныя глебы, дык толькі дзеля нястачы агранамічнае культуры. Сярэдні ўраджай збожжавых культур у старой Расеі быў 6—7 цэнтнараў з гектара, а ў Эўропе 17—18 цэнтнараў, г. зн. каля сту пудоў. А мы ўсё добра ведаем, што шмат якія нашыя сяляне мелі таксама ў сярэднім каля сту пудоў жыта з гектара. Гэта сьветчыць аб тым, што нават пры самай прымітыўнай агранамічнай культуры нашыя сяляне мала ў чым ступалі зьўрапейскім земляробам. Праўда, на Захадзе былі сяляне, што мелі 28—30 цэнтнараў збожжа з гектара, але гэта выніткі. Калі Немцы занялі Беласточчыну, яны пачалі там выдаваць сельска-гаспадарскія брашуркі, у якіх хваліліся, што сяляне ў Нямецчыне маюць каля 120 цэнтнараў бульбы з гектара, таму яны хочучы «памаччы» нашым сялянам, каб яны пачалі збіраць хоць 60—70 цэнтнараў, бо, паводля іхных «інфармацыяў», нашыя сяляне (Заканчэньне на 3-й бачыне)

На першыя ўгодкі на Коласу

(Заканчэньне зь 1-ай бачыны)

абставінах, ды ўдала — апошнім актам жыцця — праз вачко «Масквы». Хоць часткава, а ткі гэтым «мсьціў, мсьціў усім», затоенае спаўняючы. Памсьціліся й яму — ад пахавальнага транспаранту пачынаючы: «Мне сьняцца сны аб Беларусі»...

* *

Пакуль фізычна жыў, жыў у ім і затоены той камплекс — «уцячы» й «застацца самым сабою». «Уцякаць» у старое, у песню свабоды, застаўшыся сам сабою на гэнай глыбіні. Нахал, цяпер і тут, няма пад рукамі ўсіх ягоных вершаў. Але ў каго ёсьць хоць-бы такая нярэдка рэч, як савецкі чырвоны чатырох-тамавік — можа сабе правесці...

* *

Канчаем першую дыгрэсію і вяртаемся да «пэніцыліны». Згаджаюся, што было-б добра, каб была задзіночаная Нямецчына.

Але тут ізноў зьяўляецца патрэба дыгрэсіі: Добра было-б можа яшчэ ня зусім, але ўжо шмат лепш. Няма сумлеву, што задзіночаная Нямецчына была-б аванпостам антыкамуністычнага сьвету. У сусьдзтве з Нямецчынай знайшлася-б Польшча і сталася-б страчаным для камунізму бастыёнам, бо ня была-бы з усіх чатырох бакоў абложаная балышавіцкімі сіламі. Прыклад Польшчы быў-бы заразьлівым для іншых гэтак званых краінаў-сатэлітаў Усходняй і Цэнтральнай Эўропы. Камунізм у Вугоршчыне ўжо ня мае грунту пад нагамі й трымаецца на савецкіх штыхах, ну і... на маладушнасьці Захаду. У самым Савецкім Саюзе грунт пад балышавізмам падмаваны. У Крамлі — грызенья пры карыце. Такім чынам задзіночаная Нямецчына сталася-б ваялізнай небяспэкай для маскоўскага імперыялізму. Таму цяжка сабе ўявіць, каб маскоўскія верхаводы былі такія наіўныя й лёгка згадзіліся на задзіночаныя. Тым больш, калі Запад будзе іх палюхаць толькі безкалёрнымі дэкларацыямі, хаця яны нават і падпісваюцца пад акампаньямэнт «званоў свабоды».

Скасаваньне сельскагаспадарчых паставак

4-га ліпеня г. была апублікаваная пастанова ЦК КПСС і Савету Міністраў СССР (Аб скасаваньні абавязковых паставак сельскагаспадарчых прадуктаў дзяржаве гаспадаркамі калгаснікаў, работнікаў і службоўцаў).

У абшэрынай і шматслоўнай пастанове ладнае месца прызначана прапагандзе аб розных дасягненьнях у сельскай гаспадарцы. Неаднаразова падчырквэецца, што буйныя ўдачы ў сельскай гаспадарцы былі дасягнутыя ў выніку шэрагу мерапрыемстваў, што былі прынятыя партыяй і ўдарам пасяля верасеньскага пленуму ЦК КПСС у 1953 годзе.

Тымчасам, калі прыгледзіцца да афіцыйных дадзеных, дык відаць, што, прыкладам пагалоўе буйнае рагатае жывёлы цяпер меншае, чымся да калектывізацыі. Паводля Цэнтральнае Статыстычнае Управы за апошнія гады вытворчасць мяса збыльшылася толькі на 11 працэнтаў. Не гаворыцца ў пастанове й аб удзельнай вазе вытворчасці сельскагаспадарчых прадуктаў калгасамі. Мазураў-жа, сакратар ЦК КП Беларусі, на пленуме партыі ў гэтым годзе, характарызуючы стан сельскае гаспадаркі ў рэспубліцы, з горьчай быў змушаны прызнаць, што: «Удзельная вага калгасаў у вытворчасці мяса ў рэспубліцы складае ўсяго толькі 22 працэнта, малака 24 прац, бульбы 36 прац. і гародніны 26 прац.» («Советская Белоруссия», 11. 4. 1957.)

Чым-жа выясніць той факт, што савецкі ўрад, пры абмежаваным забясьпечаньні працоўных масаў асноўнымі прадуктамі сельскае гаспадаркі, знайшоў патрэбным апублікаваць пастанову аб вызваленьні калгаснікаў, работнікаў і службоўцаў? Як ведама, апошнія два гады для збыльшаньня хлебнарыхтоўвак шырока ўжываліся г. зв. звышпільнавыя работнікі збожжа. З гэтай мэтай паводля дырэктываў ЦК КПСС на нарадах працаўнікоў сельскае гаспадаркі рэспубліканскія, краёвыя й абласныя

кіраўнікі партыі ад імя «тружеников земли» давалі забавязаньні здаць вызначаную колькасьць збожжа звыш пляну. У некааторых выпадках звышпільнавыя забавязаньні былі настолькі абіяжарваючымі, што заставаліся нявыкананымі. Празьмернае заб'раўнае збожжа ад калгасаў было асноўнай прычынай нізкай аплаты працадзён калгасным збожжам. З гэтае прычыны крыху узбыльшылася аплата працадзён абясцэненымі грашмамі.

Каб даганяць ЗША ў вытворчасці малака, масла й мяса на душу жыхарства Хрушчоў знайшоў патрэбным выкарыстаць ужо выпрабаваны спосаб шырокага ўжываньня звышпільнавых забавязаньняў калгасамі. У Ленінградзе на нарадзе працаўнікоў сельскае гаспадаркі Хрушчоў значную частку свайго выступу прысьвяціў выкананьню гэтага заданьня. Ён назваў шэраг калгасаў, якія ўжо прынялі забавязаньні ў найкарацейшы тэрмін збыльшыць вытворчасць мяса ў 3—4 разы. Хрушчоў прызваў калгасы наслядоўваць прыклад ініцыятараў ды прыняць падобныя забавязаньні. Яго найменш непакоіла заданьне дагнаць Амэрыку ў вытворчасці малака. «З малаком пытаньне яснае. Мы можам і павінны ў будучым годзе дагнаць Задзіночаньня Штаты Амэрыкі й гэтага дасягнем», — самаўпоўнена заявіў Хрушчоў.

Усялякія звышпільнавыя забавязаньні калгасаў здаваць прадукты сельскае гаспадаркі прыймаюцца супраць волі й жаданьняў калгаснікаў у парадку выкананьня партыйных дырэктываў. Для выкананьня ўзятых забавязаньняў, апрача іншых мерапрыемстваў, патрабавуца нааўнасьць вялікае колькасьці грубых кормаў, а галоўным чынам канцэнтратаў — збожжа й бульбы.

Звышпільнавыя хлебнарыхтоўкі ў мінулыя гады да мінімуму скарацілі аплату працадзён і гэта выклікала ў шматлікіх калгасах пажважнае незадавальненьне й супраціў калгаснікаў. Пашырэньне звышпільнавых нарыхтовак на прадукты жывёлагадоўлі яшчэ ў большай ступені пагоршыла-б настроі калгаснікаў ды ўзмоцніла-б пасьпэўны супраціў да мерапрыемстваў партыі і ўраду. Дзеля гэтага былі патрэбныя пэўныя пажважныя мерапрыемствы для ўспакоеньня калгасных масаў ды мабілізацыі іх на падняцьце прадуктывасьці жыўлагадоўлі. Гэта й было прычынай таго што, Хрушчоў паведаміў у Ленінградзе аб будучым скасаваньні абавязковых паставак сельскагаспадарчых прадуктаў калгаснікамі, работнікамі й службоўцамі. У сваім паведамленьні Хрушчоў адцёміў, што гэтае мерапрыемства будзе вынідным для савецкае дзяржавы. Ён казаў: «Аднова ад паставак з калгасных двароў прынесла-б нам выгады, мы скарацілі-б апарат, бюракратычную пераправу. Адным словам, аўчынка варты выбаў, таму што мы-б стварылі лепшую палітычную атмасфэру на вёсцы.» («Сельское хозяйство», 4. 7. 57.)

З словаў Хрушчова відаць, што ЦК КПСС і ўрад, прыймаючы пастанову аб вызваленьні ад паставак калгаснікаў, работнікаў і службоўцаў, кіравалася толькі страхам перад нявыдатнай для сабе палітычнай атмасфэрай на вёсцы.

Аднак-жа, вызваліўшы калгаснікаў, работнікаў і службоўцаў ад абавязковых паставак, Хрушчоў разлічвае атрымаць гэты ўбытак прадуктаў назад, крыху іншым шляхам. Аб гэтым ён сказаў: «Трэба, каб калгасы адчулі за сабой адказнасьць і нейкую частку паставак, зьніманых з двароў калгаснікаў, перанялі на сябе.» (Там-жа).

Другую частку прадуктаў прадугледжваецца закупіць ад калгаснікаў, работнікаў і службоўцаў. Дзеля гэтае мэты пастанова прапануе ўсім партыйным, савецкім і гандлёвым арганізацыям ужо цяпер прыняць меры для арганізаваньня закупаў прадуктаў ад калгаснікаў, а калгасам забясьпечыць даставу на прыёмныя пункты і ў гандлёвую сетку. Практычнае ажыццэўленьне пастановаў у справе атрымання прадуктаў таксама цікавіць Хрушчова. Аб гэтым ён сказаў наступнае: «Думаю, што не правядуць і прадукты, якія прадукуюцца ў гаспадарках калгаснікаў... Ведаецца, у арытмэтыцы ад зьмены месца складніку сума не мяняецца.» (Там-жа).

Такім чынам Хрушчоў лічыць, што пастанова аб вызваленьні ад паставак ня ўплывае на аб'ёмы нарыхтовак сельскагаспадарчых прадуктаў, яна толькі мяняе «месца складніку».

Такая вось, у вагульных рысах, сутнасьць пастановаў «Аб скасаваньні абавязковых паставак сельскагаспадарчых прадуктаў дзяржаве гаспадаркамі калгаснікаў, работнікаў і службоўцаў». Пастанова ня суліць калгаснаму сялянству пажважных выгадаў, тым больш, што ажыццэўленьне яе адложана да 1-га студзеня 1958 году. Да гэтага часу могуць быць прыдуманыя й аформленыя розныя зьмены й папраўкі, аб чым, зрэштай, прагаварыўся й сам Хрушчоў, адзначаўшы, што пастанову «трэба зрабіць разума»...

С. К.

Сорак год савецкае ўлады

ГАДАВАЯ КАНФЭРЭНЦЫЯ ІНСТЫТУТУ Вывучэння СССР

Як штогод, сёлета апошнімі днямі ліпеня адбылася ў Мюнхэне чародная гадавая навуковая канфэрэнцыя, а за ёю й агульны збор — асамблея вольнага згуртавання наўчоных-саветаведаў — Інстытуту Вывучэння СССР.

Лікам гэта ўжо 9-я навуковая канфэрэнцыя Інстытуту. Агульнаю тэмаю ейнаю гэтым разам сталася абсяжная, падагульняльная-гістарычная тэма — саракагодзьдзе савецкае ўлады. Як і на папярэднія, на канфэрэнцыю зьехалася шмат наўчоных-саветаведаў з цэлага вольнага сьвету й зыйшлася вялікая мясцовая мюнхэнская аўдыторыя, як шматнацыянальная эмігранцкая, гэтак і нямецкая. Было на ёй і нашых суродзічаў, сяброў і не сяброў Інстытуту, мясцовых і прыездных.

Адчынілася канфэрэнцыя па 9-й г. зрана 26-га ліпеня, як ужо традыцыйна, у вялікай лекцыйнай залі Мюнхэнскага Нямецкага Музэю. Па кароткіх прывітальных словах галоўных уладзавальнікаў канфэрэнцыі першы даклад прачытаў д-р Рычард **Врага** — пра ідэялягічныя асновы бальшавізму й іхнія зьмены, зрабіўшы добрыя ўводзіны ў цэлую канфэрэнцыю й надаўшы ёй добры кірунак і тон глыбінёю й вайстрыёю распрацаваньня ды бліскучасьцяй выкладу.

Прэлегент адразу правёў адрознасьць між «клясычным» марксызмам зь ягонай імкнёнасьцяй да навуковага сацыялягічнага абгрунтаваньня шляху грамадзкага разьвіцьця ў кірунку да сацыялізму-камунізму, рэвалюцыйнага адно ў межах канечнасьці, ды ланінізмам, або «марксызмам-ленінізмам», працяглым наскрозь няўтоным дымамічным валонтарызмам, бязмоўна- й неабмежана-рэвалюцыйнага кірунку. Цікава насьветліў прэлегент агульную генэзу апошняга: «Кажная ідэя, як дадатная, гэтак і адмоўная, зараджаецца і фармуецца ў канкрэтных абставінах, і гэтыя абставіны пакідаюць на ёй незагладныя сьляды. Дзеяла разуменьня марксызму-ленінізму важна, аднак-жа, ня гэтулькі тое, што Ленін быў Расеец, што ён дасканальна ўсьведамляў асаблівасьці разьвіцьця расейскага грамадзтва й гаспадарства, што яму ў шмат якіх дачыненнях быў бліжэйшы Чарнышэўскі, Ткачоў і навет Вакунін, чымся Маркс, але важна перш-на-перш тое, што галоўнаю крыніцаю ланінскага валонтарызму быў астальы характар Расеі, што ў Леніна прага безадкладнае рэалізацыі марксызму сустракала на сваім шляху непераможную (якраз паводля Маркса!) перашкоду ў гэтай астальсці, што ў ланініскім разуменьні «пабудовы сацыялізму» рэвалюцыя мусіла адыйтраць ня толькі ролю «павітху», ня толькі пакліканая была руйнаваць старое, але й сіламоц будаваць новае. Там, дзе рэвалюцыя захоўвае сваю ўладу й сілу для пабудовы «новага», дзе яна не дае свабоды самому грамадзтву, — яна няўхільна пераходзіць у контр-рэвалюцыю».

У васяродку валонтарыстычнае рэвалюцыйнае канцэпцыі Леніна, якога асабіста характарызавала ў жыцьці філязофская вузін, наравістасць, захап-

леньне чыста вайсковымі мэтадамі арганізацыі, дэспатызм і эгацэнтрызм, прэлегент адзначае дактрыну ўлады, прыкрытую ўзятаю ў Маркса тэзаю «дыктатуры пралетарыяту», прычым пралетарыят гэты сам ніколі ня граў у Леніна ролі суб'екта, а, як «народ» у расейскіх славянофілаў, быў адно ананімнаю масаю, снасьцяю ў руках эліты. Вышэйшы выяў ланінскага валонтарызму, які прэлегент бачыць у ведамых «красавіковых тэзах» 1917 г., нямінуча вёў да тэрору, тэрэтыкам якога, аднак, стаўся ўжо Троцкі, а найвялікшым практыкам — Сталін. На шляху тэрору «дыктатура пралетарыяту» й абярнулася ў «дыктатуру над пралетарыятам», апарат якое вытварыў новую экспляататарскую клясу. Нашчадкі Сталінавы «дэсталінізуюць» адно сталінскі стыль, але не самую, ланінскую яшчэ, дактрыну ўлады.

У жвавай дыскусіі, якую выклікаў даклад, некаторыя апанэнты не хацелі згадзіцца з праводжаньнем адрознасьці між «клясычным марксызмам» і «марксызма-ленінізмам», даводзячы тоесамасьць іх, а іншыя падтрымвалі прэлегентава гледзішча. Цікавую вобразную роліку кінуў, між іншага, праф. д-р **Сукеніцкі**, прыраўнаваўшы Леніна да ... Каломба: як Калюмб, кіруючыся ў Індыю, сам таго ня ведаючы, адчыніў Амэ-

рыку, гэтак і Ленін, кіруючыся да сацыялізму, адчыніў таталітарызм.

Другі даклад у першым дні канфэрэнцыі зрабіў панямецку выдатыны сучасны нямецкі наўчоны-прававед праф. д-р **Маўрах**. Даклад ягоны — пра 40-годзьдзе правоў народнасьцяў СССР — сваёй сыстэматычнасьцяй, сьцісласьцяй, прэцызійнасьцяй і трапнасьцяй назіраньняў, выснаваў ды абгульненьняў унёс выдатную даніну ня толькі ў працу дадзенае канфэрэнцыі, але й у цэлае вивучэньне гэтак важнага нацыянальнага пытаньня ў СССР.

Адзначыўшы напачатку, што савецкая сыстэма, у тэорыі ўважаючы сябе за носьбітку фэдэрацыйнага права, у сваёй дзяржаўнай практыцы выяўна перамащае пункт цяжару ў галіну права нацыянальных мяншынляў, прэлегент падчыркнуў, што пры гэтым «расейскі народ» (вялікарусы) ўсё яскравей вырысцоўваецца ў ролі дамінуючага носьбіта дзяржаўнасьці. У гэй-жа меры ўдзельная вага іншых народаў падае да ўзроўню нацыянальных мяншынляў. Савецкая тэорыя нацыянальнага пытаньня, будучы, як і ў іншых галінах, ня гэтулькі догмай, колькі практычнай радаю, надае нацыянальнма пытаньню другараднага значаньня супраць эканамічных і сацыяльных праблемаў. Пры гэтым: 1) Поўнае адлучэньне нацыянальных групаў ад

дзяржаўнага арганізму прост не да падуманьня, 2) Паважаньне культурнае самастойнасьці асобных народаў у межах дзяржаўнага арганізму **дапушчальнае**: а) паколькі татальнае эканамічнае ператварэньне краю не наражаецца на небясьпеку, б) паколькі яно не перашкаджае зьнішчэньню клясавая сыстэмы, в) паколькі яно (іслям і каталіцызм!) не пярэчыць таталітарным тэндэнцыям савецкага сьветагляду, г) паколькі яно не становіць перашкоды ўзгадаваньню новага сацыялістычнага пакаленьня, стварэньню новага «савецкага чалавека».

Далей прэлегент сьцісла, але поўна разгледзеў гістарычнае разьвіцьцё праўнага боку нацыянальнага пытаньня ў саветах ад 1917 па 1957 г. ды паддаў грунтоўнаму аналізу юрыдычныя абгрунтаваньні нацыянальнае структуры СССР. Найперш ён вельмі трапна сфармуляваў прыныцы «градацыі нацыянальных правоў нерасейскіх народнасьцяў» у залежнасьці ад рознай ступені іхнае важнасьці, тэрыторыі, населенае плошчы й культурна-эканамічнага стану іх. «З народамі зь яскрава выражанай нацыянальнай сьведамасьцяй абыходзіцца страдчэй, чымся зь бяскрыўднымі й індэфэрэнтнымі нацыянальнымі групамі», — гэтакі, зусім слухны прэлегентаў выснаў тут.

Нельга пераказаць у газэтным аглядзе ўсіх важных і трапных палажэньняў дакладу праф. Маўраха; па агублікаваньні, даклад гэты напэўна станеца адным з найважнейшых падручных і кіраўнічых матар'ялаў для кожнага, хто так ці накіш займаецца або стыкаецца з

бальшавіцкай нацыянальнай палітыкай. Тэматычна зусім бліска да дакладу праф. Маўраха выпаў беспасярэдняй й выслуханы пасля яго даклад праф. **Попэ** пра нацыянальную палітыку саветаў. Грунтоўны ў сваёй аналітычнай частцы, з прычынненьнем багатага матар'ялу з галіны неславянскіх, галоўна азіяцкіх, народаў СССР, дзе прэлегент — вялікі спэцыялісты, у частцы сынтэтычнай даклад гэты зыйшоў урэшце да такога, больш чым сумлеўнага й супярэчнага дадзеным ягонага-ж аналізу, канцавога выснаву, як той, што быццам «савецкая палітыка ў дачыненьні ці то да нерасейцаў, ці то да Вялікарусаў, — гэта гвалтоўнае стрыжэньне пад адзін грабнец, г. зн. таталітарны «глышчальтунг» ...

Галоўны апанэнт да праф. Попэ, д-р **Ст. Станкевіч** і адзначыў гэты асноўны дэфэкт дакладу, паддаўшы яго аб'ектывнай і добра уваргумэнтаванай крытыцы. Нажаль, аднак, у дыскусіі дакладу праф. Маўраха й Попэ узровень, трыманы на папярэдняй дыскусіі, ладна абнізіўся некаторымі чыста эмацыянальнымі й публіцыстычнымі выступленьнямі, якім ня месца было-б на канфэрэнцыі навуковай.

На другі дзень канфэрэнцыі, 27-га ліпеня, першым ішоў даклад праф. **Ф. Баркгорна** (з ЗША) пра марксыцкую ідэялэгію й савецкую запраўднасьць, які часткава пераклікаўся зь першым дакладам першага дня (д-ра Брагі) і выклікаў ізноў тую-ж дыскусію пра тоесамасьць ці нетоесамасьць «клясычнага» й ланінска-савецкага марксызму.

«Я тае думкі, — зарызыкаваў цьердзіц прэлегент, — што інтэлектуальна прымітыўна й палітычна неразумна быць бяскрытычным антымарксыстам ці прамарксыстам. Можна быць сацыялістам, ня будучы марксыстам. Часам можна быць нат марксыстам, ня будучы сацыялістам».

У згодзе з амэрыканскім сацыялэгам К. Попэрам, прэлегент уважае за тэндэнцыю марксызму, што «сіла — гэта права». «У гэтым цыркулярным думаньні, — значнае прэлегент, — жаданае стаецца нямінушым, а нямінучае здаецца жаданым» ... Народ бярэ ўдзел у жыцьці адно як аб'ект, а не як суб'ект. Адылі, «народ стаецца свабоднейшым, калі ён носіць у сабе навагу быць свабодным і калі ёсьць абставіны для свабоды. На дасягненьне палітычнае свабоды на Захадзе спатрэбілася эвалюцыя ў цягу стагодзьдзяў; у Савецкім Саюзе гэтка эвалюцыя, бадай, можа ўзяць пэрыяд колькіх пакаленьняў», — гэтакі аптымістычны канцавы выснаў прэлегента ...

Другім у другім дні канфэрэнцыі ішоў даклад шырокаведамага беларускага літаратураведа, праф. **Ант. Адамовіча** (з ЗША) — «Агульныя контуры саракагадовай гісторыі літаратуры й мастацтва ў СССР». Найялікшы тэкстам з усіх дакладаў канфэрэнцыі, даклад гэты, як і ўсе іншыя, быў раздадзены ўдзельнікам канфэрэнцыі, і таму прэлегент у сваім выступленьні абмежыўся да вуснага рэфэрваньня й камэнтаваньня гэтага тэксту. Найперш было дадзенае азначэньне савецкае літаратуры й мастацтва, як «на савецкай тэрыторыі дзейных, савецкімі часамі

Да зямельнае сыстэмы ў Беларусі

(Заканчэньне з 2-ой бачыны)

маюць толькі 30—40 цэнтыраў! Як-жа яны здзівіліся, калі даведаліся, што нашыя сяляне, ды шмат, зьбіраюць каля 150 цэнтнараў бульбы з гэктара! Таксама ці мала дзівіліся яны, пабачыўшы нашае жыта, нашыя сьвіньні й т. д. Таму й ня дзіва, што шмат якія іхныя сельскагаспадарскія «інструктары» часам самі мусілі вучыцца ад нашых сялян. Аб чым гэта сьветчыць? Аб тым, што нашыя сяляне вельмі добрыя гаспадары ды што нашыя глебы наагул даволі ўраджайныя. А ўспомнім прыгэтым і аб тым, што ў Беларусі ёсьць сотні тысячаў гэктараў чарназёму, які пры адпаведных агранімічных мерапрыёмствах можа быць ня менш ураджайным за украінскі чарназём. Загана нашага чарназёму толькі ў тым, што ён пераважна падмоклы, кіслы, але гэта лёгка й проста перамагаецца, бо на гэта патрэбныя толькі мэліярацыя — асушэньне й павалненьне. Пасьля гэтага наш чарназём вартаснейшы за украінскі, бо нам тут не пагражае сухмень, які сыстэматычна спрычыняе катастрофы на Украіне.

Я не разумею Сп. Ул. Ш., калі ён кажа, што нашае жыта ня можа протэставаць на экспарт! Чаму? Наадварот, беларускае жыта ня мае й ня можа мець канкурэнцыі ў цэлым сьвеце. Ізноў чаму? Першае таму, што мы ішчэ ніколі ня бачылі й ня чулі, каб нашыя сяляне некалі недзе не маглі прадаць свайго жыта! Другое, мы нідзе на сьвеце ня бачылі такога духмянага жытняга хлеба,

як і бульбы й фруктаў, як у Беларусі! А такі, скажам, Немец, любіць пераважна жытны хлеб, а ўсе мы бачылі, а шмат хто можа й каштавалі жытны хлеб у форме цэгля нямецкага жаўнера. Гэты нямецкі жытны хлеб не другараднага, а трэціярадны супраць нашага! Вось-жа, у такой Нямецчыне нашае жыта ня можа мець ніякае канкурэнцыі, а які гэта вялікі й добры, бо суседні для нас, рынак, усе мы ведаем. Прыгэтым яшчэ значым, калі ўжо гаворка аб жыцце, наступнае: кіраўніком нашае будучае зямельнае гаспадаркі трэба будзе добра падумаць аб тым, каб у нас сеялася што найбольш жыта, бо яно ў нас дае заўсёды вялікі ўраджай, апрача таго, цана на яго заўсёды мала ніжэйшая як на пшаніцу, бо толькі на 15—18%, што заўсёды выраўнаецца вышэйшым ураджаем і меншымі інвэстыцыямі. Тымчасам авёс, які ў нас вельмі добра родзіць, часам бывае даражэйшы за пшаніцу, а ячмень бадай дараўноўваецца да пшаніцы, а ён таксама дае ў нас добры ўраджай. Калі-ж бы нашыя сяляне асвоілі сабе культуру піваварскага ячменю, дык мелі-б яшчэ большыя прыбыткі, бо ён часам навет перавышае цану пшаніцы. А што ўжо казаць пра наш лён, які ня мае ніякае канкурэнцыі на сьвеце. Пры адпаведнай агранімацыйнай тэхніцы й гандлярскім спрыце гэтая культура можа даваць нам штогодку міліёны ў золаце, ці ў вадпаведнай валюце.

А гэта толькі некаторыя культуры нашае сельскае гаспадаркі, мы іх маем куды болей. Гэта нашыя капальныя золата. Яны могуць адразу даваць нам міліёны, але могуць таксама спакойна ляжаць у зямлі, усё залежыць ад таго, і толькі ад таго, як борзда і як добра мы апрацуем нашу зямельную сыстэму.

Нам пара ўжо прысысьці да вывадаў: 1) нашая Беларусь мае ўсе матар'яльныя дадзеныя для заходня-ўрапейскага ўзроўню жыцця. 2) Жыцьцёвы ўзровень, культура й цывілізацыя таго ці іншага краю залежыць найперш ад розуму, духу й культуры кіраўнічых органаў, ад сыстэмы гаспадарскага жыцця. 3) Ужо найвышэйшы час узняць за апрацаваньне нашае зямельнае сыстэмы, якая адпавядала-б духу — псыхалёгіі нашых сялян і дабру нашае Дзяржавы. 4) Газэтным артыкулы на гэтую тэму добрыя й патрэбны, але не яны разьвязваюць справу. Павінна быць створаная адмысловая камісія, якая павінна апрацаваць гэтую сыстэму дэтална, каб пасьля можна было без непатрэбных і шкодных заяцжных дыскусіяў, камісіяў, анкетаў і г. д. зараза-жа праводзіць яе ў жыцьцё. Калі нашая эміграцыя запраўды арганічная частка свайго народу, дык тое, што прыме гэтая частка, будзе прынятае, дый з падзякаю, і ўсім нашым народам.

(Канчатэж будзе.)

А. Клімовіч

(Заканчэньне на 7-ай бачыне)

Проф. Др. Я. Станкевіч

Вонкавая гісторыя беларускага права ў розных порах гісторыі Беларусі¹⁾

Права твора народ, згодна із сваёй псыхікаю, сваім разуменьнем справядлівасьці, праўды, бо права — гэта праўда ў розных жыцьцёвых прыпадаках. І народ беларускі стварыў сваё сваеасаблівае слаўнае права. Беларускае права, як і ягоная гісторыя, ёсьць адным із найвыдатнейшых у сьвеце. Высокім развом свайго права Беларусі падобныя да стараветных Рымлян.

Гэтта будзе мова не пра зьмест беларускага права, а пра ягоную долю, значыцца пра тое, якое калі было беларускае права, на якую тэрыторыю яно было пашыранае, як яно разьвівалася, змянялася, дапаўнялася ды калі й чаму яно было варагамі скасаванае.

У найстаршую пару было звычайнае права беларускае. Як і кожнае звычайнае права, пакуль ня было пісанага права, яно таксама абавязвала, як і права пісанае. Гэнае права адбілася ў Устаўным лісьце Вялікага Князя Смаленскага Расьціслава 1150 г. (значыцца ў лісьце, зьмяшчаючым правы) і ў Смаленскай Праўдзе 1229 г. Смаленскаю Праўдаю завецца вялікая ўмова беларускіх земляў із Рыгаю, абтокам Готляндам на Балтыцкім моры і цэлым нямецкім гандлёвым зьвязам, званым панямецку Ганзаю. Беларускія купцы тады езьдзілі гандляваць да Рыгі, да места Вісы на абтоку Готляндзе, каторы Беларусы звалі Гоцкім Берагам, і да Нямецчыны, а нямецкія купцы прыяжджалі да Беларусі. У беларускіх мястох былі нямецкія гандлёвыя калёніі, а ў Смаленску была й нямецкая царква Сьвятое Багародзіцы. Таксамасама ў Рызе была беларуская калёнія і беларуская царква сьв. Мікалая. У прыяжджомых да Беларусі Немцаў былі зь Беларусамі розныя справы, здарэньні, каторыя трэба было рэгуляваць правам; здараліся й выступы ды праступкі з абодвух бакоў, за каторыя трэ было вызначыць кары. Дзеяла таго ў Смаленскай Праўдзе ў вялікай меры адбілася звычайнае права беларускіх земляў. У гэным часе на Украіне й хіба ў Ноўгарадзе было пісанае права «Руская Праўда». Яна кя была правам абавязковым. Беларускае права розь-

нілася ад права «Рускае Праўды»²⁾. Беларускае звычайнае права было пашырыўшыся на беларускіх землях.

Іншым, часткава адначасна зь менаваным, а часткава далшым, ужо пісаным беларускім правам былі прывілеі беларускім землям — Полоцкай, Віцебскай і Смаленскай. Прывілеям даўней у Беларусі звалі кажны праўны акт, урадова камусь выданы. Менаваныя прывілеі былі спачатна ўмовамі беларускіх гаспадарстваў ізь іхнымі князьмі, пасьлей іх пачьвярэдзілі Вялікія Князі Задзіночанага Гаспадарства Беларускага, значыцца Вялікага Княства Літоўскага, Вітаўт і магчыма ягоныя папярэднікі. Апошнія пацьвярджэньне было ў пачатку шаснаццатага стагодзьдзя. Гэтыя прывілеі сталі ў беспасярэднім генэтычным зьвязку із старавечным звычайным беларускім правам, значыць з тым, што адбілася ў Устаўным лісьце Смаленскага Князя Расьціслава 1150 г. і ў Смаленскай Праўдзе. Яны былі канстытуцыямі ўперад асобных гаспадарстваў беларускіх, а потым, за Задзіночанага Гаспадарства Беларускага, сталіся канстытуцыямі асобных беларускіх земляў. Зьмешчаны ў іх правы вельмі прагрэсыўныя. Канстытуцый гварантавалі асабістую незачэпнасьць: ніхто ня мог быць арыштаваны й караны без давядзеньня яму віны на судзе. Маём у іх таксама індывідуальную адказнасьць за выступы (раздма не адказвала за выступы або праступкі аднаго із сваіх сяброў). Грамадзяне мелі права выезду за граніцу. І інш.³⁾.

У 1447 г. Вялікі Князь Казімер выдаў прывілей (значыцца правы) усім станам Вялікага Княства. У гэты прывілей увыйшлі канстытуцый асобных беларускіх земляў. Апрача таго, у ім Гаспадар Вялікі Князь абавязваўся, што ён ня ўзруша цэласьці Беларускага Гаспадарства, а што ад яго было адабрана суседзьмі, тое ўсімі сіламі настаяецца зьвярнуць назад гэтаму гаспадарству. Прывілей гварантаваў таксама, што сьвецкія й духоўныя ўрады будучы займаць толькі родзічы Вялікага Княства Літоўскага. Казімер ад 1440 г. быў беларускім гаспадаром, эн. Вял. Княства Літоўскага. Паліакі адразу прасілі яго быць адначасна каралём у Польшчы. Беларусы даўгі час на гэта не згаджаліся, але калі выявілася, што польскі пасад зойме чалавек варажы беларускаму народу, тады ў 1447 г. згадзіліся. Калі-ж гаспадар становіўся адначасна і каралём польскім, дык ён мог падпасыць пад польскі ўплыў і дзеяць на шкоду свайму бацькаўскаму гаспадарству. Каб-жа гэтага ня сталася, Беларусы вымагалі ад Казімера менаваньня гварантыі што да цэласьці гаспадарства й не-

дапушчэньня чужнікоў да ўрадаў. Што да чужнікоў, дык у даным прыпадку мелі наўвече Палыкаў.

Прывілей 1447 г. быў апрацаваны Радаю Вялікага Княства Літоўскага. Гэны прывілей быў канстытуцый усяго беларускага гаспадарства й пашыраўся на ўсю ягоную тэрыторыю, а ня толькі на этнаграфічныя землі беларускія, як правы дагэнулешнія. «Канстытуцыя, выданая на жаданьне станаў Вялікім Князем Казімерам у форме менаванага прывілею, сталася фундамэнтам усяго ладу Вялікага Княства Літоўскага. Вялікі Князь Аляксандар Казімераў наступнік, абавязаньні, выданыя Казімерам, унёс у свой канстытуцыйны ліст (хартыю), і ў гэтай форме канстытуцыя гэтая была пацьверджаная наступнымі гаспадарамі.⁴⁾

У 1468 г. быў выданы (судовы) ліст Вялікага Князя Казімера. У ім было галоўна крымінальнае права й працэс. Гэты ліст быў апрацаваны пашыраным пленумам Рады Вялікага Княства Літоўскага. Ён ёсьць «Кадыфікацыяй мясцовага звычайнага права, каторае дзеяла ў межах собскага «гаспадарства Літоўскага».⁵⁾ Собскае гаспадарства Літоўскае або собская Літва абыймала землі, што складалі прыблізна пасьлейшыя губэрні Горадзенскую, Віленскую, Менскую, Магілёўскую і ўсходнюю часть Ковенскае, эн. каля 4/5 собскае Літвы складалі землі беларускія. Із звычайнага права гэтых земляў паўстаў ліст Казімераў 1468 г. і на гэтыя землі правы гэтага лісту пашырыліся.⁶⁾ А іншыя беларускія й небеларускія землі беларускага гаспадарства карысталіся сваім звычайным правам. Гэтае права было названае Лістам дзеля таго, што ў старабеларускай мове кажны дакумэнт звалі лістам. Прымеж таго ў дзевятнаццатым стагодзьдзі Расейцы назвалі яго (гэны ліст) ў сваёй літаратуры пасвойму — «Судебник Казімера».

За вынятакм канстытуцыяў асобных беларускіх земляў і канстытуцый ўсяго беларускага гаспадарства, ды крымінальнага права судовага Лісту 1468 г., што дзеяў у собскай Лічье, усё іншае права ў Беларускім Гаспадарсьцве было звычайнае. Судзьдзі яго прызнавалі й шанавалі. Але звычайнае права мела свае заганы. Было яно надта разнастайнае, судзьдзі ня мелі магчымасьці знаць звычайнага права кожнае зямлі. Дзеля таго з пажэўленьнем і ўскладненьнем гаспадарскага жыцьця, з развом грамадовае гаспадаркі выявілася патрэба агульнага пісанага права. Было яно выдана ў 1529 г. і ведамае пад назовам Першага або Старога Статуту Літоўскага. Апрацавалі яго праўнікі гаспадарскага суду паводля рассуд-

Літаратурны Дадатак

Тарас Гушча

(Якуб Колас)

БАЛАХОВЕЦ

I.

Апавяданьне

Па траве між гасцінцам і аleshнікам, што зялёным вянок раськінуўся наабапал рачулка, прабылі чалавечыя ногі. Няроўная, як-бы няўпэўненая дарожка-сьлед вельмі добра відца у выбеленай росамі травяной руці.

Хто-б гэта мог прайсьці тут? Напэўна які-небудзь удзяка або контрабандысты ці проста бандыт, бо за рачулкаю пачынаецца Польшча, праўдзівей нават і ня Польшча, а Заходняя Беларусь, заграбастаная панскаю лапаю.

Стары гасцінец, злучаючы дзьве родныя, але зусім неподобныя ў палітычнай будове краіны, захоўваў урачыстую цішыню. Журботныя постаці бабук-біроз выкорна пахіліўшыся над долам пад цяжарам старасці, паапускалі сваё гнуткае, як лён вецце і не варушыліся, як-бы акамянуўшы ў нейкім сваім адвечным нязбыўным жалю. Было ўжо сьветла. Лёгкія ранішнія хмаркі, ахварбаваныя ў агністыя шаўкі яшчэ нявідомым сонцам, дадавалі асабліваю лагоднасьць і гэтай раніцы і ўсаму краініду.

Пры гасцінцы, на зацінным акрайку маладога хвойніка, стаў роўненькі сьняваты слупок дыму, завіваючыся ўгары ў кучаравыя клубочки. Чалавек яшчэ маладога веку сядзеў каля агню, падкурчыўшы ногі і прыжмурчыўшы маленькія рыжавачныя вочкі. Відца, ён абесшваўся, грэўся і нешта думаў. Загарэлы, абветраны твар і ўсё аблічча невядомага чалавека і адзежа яго наслі на сябе сьняды доўгага бадзянны ў дарогах. Адзет-жа быў ён так, што трудна было прызнаць, да якой сацыяльнай катэгорыі аднесьці яго. З шапкі ён змахваў крыху на даўнэйшага чыноўніка акцызнага ведамства. Па гімнасьцёршы яго можна было прыняць за салдата царскай арміі. Паварх гімнасьцёркі на шырокіх плячах сядзела ўнакідку бравэрка мешчаніна сярэдняй рукі, а падпразана была гімнасьцёрка вышчэртаю афіцэрскаю папругаю. Па галіфе ён быў савецкі чалавек. Сядзеў ён бо-сы, а збоку стаялі апоркі, мокрыв ад расы.

Некалькі часу сядзеў ён нярухома, а з губ яго ўвесь час ня сходилі ўсьмешка, хоць ён ня сьмяяўся і прычыны для сьмеху ня было: губы яго былі зложаны так, што нагадвалі ўсьмешку. Навокала вогнішча лжалі абгарэлыя канцы палак і галыя. Агонь дагараў, і толькі ад вугольчыкаў з-пад мяккага белага попелу яшчэ патыхала цяплом. Але гэты дзіўны незнаёмы чалавек, здавалася, не заўважаў нічога і заставаўся ўсё ў той-жа постаці чалавека ў глыбокім задумьні. Дзеся далёка на гасцінцы затухалі колы, а над маладым жытам радасным парывам шырокай волі пранёсся першы ранішны ветрык. Незнаёмы раптам падняў галаву, буркнуў нешта сам сабе пад нос і азірнуўся.

— Ну, пара! — сказаў сам сабе.

Адхіліўшы бравэрку, дастаў з-за пояса наган і пільна паўзіраўся ў яго як-бы разважаючы, што зь ім рабіць. Павяржэ наган у руках і так і гэтак, зірнуў у чорную руляку і колькі момантў ня спускаў зь яе вачэй. Маленькія вочкі яго жмурыліся, а на губах заставалася ўсё тая-ж ўсьмешка. І трудна сказаць, што ён думаў і што адчуў у гэты час. Нарэшце павярнуў спружыну і падаставаў патроны. Яшчэ раз агледзіў наган, а потым вынуўшы

з торбачкі сала, стаў мазаць, зядла і не шкадуючы, руляку, бабаран і ўсе металічныя часткі. Вымазаўшы зверху і з сярэдзіны, загартуў яго спачатку ў газету, а потым паверх газэты закруціў анучкаю і перавязаў аборакаю. Калі ўся гэтая процедура з наганам была прароблена, не сьпяшаючыся стаў абывацца. І абвўся ён на заграбнічы лад: пацягнуў шкарпеткі да самых кален і прымацаваў іх да галіфе.

Хоць гэтыя шкарпеткі і галіфе і ня надта стасаваліся са зьбітымі атопкамі, але незнаёмы, як відаць зусім быў задаволены сваім адзеньнем і фарсістым выглядам сваіх ног. Павольна падняўшыся і азірнуўшыся навокал, пасунуўся ў хвойнік, а адтуль падаўся ў лес. З паўгадзіны шворыўся па лесе, прыглядаючыся на дрэвы і на вывараты, шось мяркуючы і разважаючы. Спыніўся перад каржакаватаю старою бярэзінаю. Яго ўвагу запынілі яе шырокія разьвіліны. Падзэрэнна прыслушаўшыся і азірнуўшыся, наплываў ён на рукі, абняў бярэзіну сваімі доўгімі рукамі. Узмакнуўшы некалькі разоў, ён борзда апыніўся на бярозе. У разьвілках была даволі прасторная ямка. Ачысьціўшы яе ад гнілога лісьця і струхлелай кары, незнаёмы памеркаваў трохі. Ямка яму спадабалася: яна прыхована ад дажджоў і пастаронняга вока. Палажыў наган у ямку — добра! Як-бы хто спецыяльна загатаваў яму тут схованку.

— Ляжы тут! — ціха сказаў незнаёмы і прыкрыў наган зверху бяроства.

— Можна згодзіцца калі, — дадаў ён, зьлезшы на дол. Агледзеўшыся яшчэ раз, ён павольна пасунуўся на гасцінец, а адтуль накіраваўся ў бок Менску, як чалавек, на нешта цьвёрда наважыўшыся.

II.

— Вам што трэба, таварыш? — запытаў незнаёмага малады вайсковец у форме пагранічніка і суроа акінуў яго вачамі.

Незнаёмы з тою-ж нявыразнаю ўсьмешкаю паглядзеў вайскоўцу ў вочы і спакойна адказаў:

— Я ад бацькі Балаховіча!

Супрацоўнік ДПУ аж падскочыў на крэсьле і мімавольна палажыў руку на крывулькую рэвольвер. Незнаёмы ўсё так-жа спакойна пазіраў на вайскоўца. У яго маленькіх рыжавачных вочках сьвяціліся вясёлыя агоньчыкі, як-бы ён быў вельмі задаволены, што зрабіў такое ўражаньне.

— Бандыт? — вырвалася ў вайскоўца.

— Так, я з банды Балаховіча. Перайшоў граніцу і вось, як бачыце, сам аддаюся вам у рукі.

Вайсковец апамятаўся ад нечаканасьці і ўзяў сабе ў рукі.

— Што-ж гэта здардзіў ты свайму бацьку? — насмешліва запытаў ён бандыта.

— Ня века-ж і верным яму быць, — адказаў бандыт. Памаўчаўшы і памяўшыся, дадаў:

— Я маю сказаць вам сёе-тое. Для гэтага я і прыйшоў сюды.

Вайсковец, усё яшчэ здзіўлены, пазіраў на бандыта вострым поглядам, як-бы ўважаю-

чы яго самога і яго словы. Здавалася, бандытава заява не зрабіла на вайскоўца належнага эфэкту. Але ўсё-ж такі ён пазваніў. Уваўліў два чырвонаармейцы.

— Што маеш пры сабе? — запытаў вайсковец.

— Нічога такога няма, — і бандыт сам пачаў выварочваць зь кішэні.

— А зброя твая дзе?

— Быў наган, ды я выкінуў яго, пераходзячы граніцу.

Вайсковец падазэрэнна зірнуў на бандыта.

— А сам ты хто такі?

— Балаховец.

— А як твоё прозьвішча і адкуль ты ўзяўся?

— Прозьвішча маё Бадзейка, а завуся Іванам. Прыйшоў з-за граніцы, з Польшчы.

— А адкуль ты родам?

— Тутэйшы, з-пад Старых Яроў.

— А дзе жыў і чым займаўся?

— Жыў на зямлі, на гаспадарцы. Якая ўжо там гаспадарка, але гаспадарка. Займацца-ж чым-небудзь, дык сказаць, і часу ня было.

— Чаму ня было часу?

— Ну, малы быў, хадзіў пастушком, потым трохі сякераю з бацькам стукаў — бацька мой цясьлярствам крыху займаецца. А потым забралі на вайну. Пачалася рэволюцыя, прыйшоў дамоў і тут-жа я і закруціўся.

— Як закруціўся?

Бандыт пачухаў патыліцу.

— Закруціўся, як трэска ў перавале і не к таму берагу прыстаў.

Відца, яму не хацелася, ня ёмка ці сорамна было прызнавацца на чыстую, і ён хітрыў, выкручваўся, як уюн, гаварыў замысловатымі сказамі, жарцікамі, а рыжаватыя вочкі глядзелі востра і насмешліва.

— Дык ты бандыт?

— А каго называюць бандытам? — нявінна пацікавіўся Бадзейка.

Вайсковец паглядзеў на яго з калючаю ўсьмешкаю.

— Таго, хто грабіць, забівае, туляецца па лясох, хаваецца ад закону.

Бадзейка слухаў уважна.

— Ну, тады я — бандыт, — прызнаецца.

— І ты ня ведаў да гэтага часу, хто такі ты? — гіронічна запытаў вайсковец.

— Ведаць то я ведаў, але ня зусім быў упэўнены.

— Як-жа гэта так?

— Да так, не разьбіраўся.

— Ах, які ты бедны і няшчасны! — насмешліва паспагадаў вайсковец: — а як-жа ты бандытам стаў?

— Да проста, глядзячы на другіх... Сказаць, разбасачыўся, і кроў мая нейкая шалёная. А тут яшчэ самагон, да гэтага самая вайна — нагледзеўся ўсяго... Проста да крыві і рызык пацягнула.

Вайсковец і чырвонаармейцы, увесь час маўчаўшы, прыглядаліся да бандыта — нормальны гэта чалавек ці хворы? шчыры ці проста абманчык і закаранелы машэньнік? Бадзейка-ж спакойна, як-бы справа ішла аб самых звычайных рэчах, апавядаў аб сваіх учынках: аб грабляжох і разбоях, называючы асоб і месцы, дзе гэтыя ўчынкі адбываліся, і сваіх хаўрусьнікаў. Вайсковец слухаў, і ўвага яго ўсё расла, бо расказ Бадзейкі супадаў з

некааторымі фактамі, што былі вядомы вайскоўцу.

— І многа ты выпусціў крыві?

Маленькія бандытавы вочкі забегалі неспакойна, як спалоханыя павучкі.

— Грабіць то я грабіў здорава — таіцца ня буду, біць таксама біў, але насмерць забіваць... проста нейк не даводзілася. Ну, але гэта ня значыць, што я ня мог-бы забіць! Што значыць забіць чалавека? Ілонуць!

Утупіўшыся і момант памаўчаўшы, як-бы набіраючыся духу, бандыт апавядаў далей:

— І было адно здарэньне, што прышлося стукнуць. Вы можа і не паверыце мне: з жаласці загубіў адну душу, адну адненькую! У мінулым годзе, у пачатку лета... Я і яшчэ тры галаварэзы: Халяўка Мікіта, Рудан Максім і Галышка Нічыпар — іх палавілі і па-стралялі — зрабілі налёт на Чырвоны Бродок. Жыў там Гэсаль. Трымаў крамку. Ну, раз крамнік, гандляр, то і грошы павінны быць, золата, думалі мы. Прыйшлі ўночы і давай арудаваць. Як ні пыталіся, як ні біліся — няма грошай! Забілі Гэсаль і жонку яго — я не забіваў, у бэбах капаўся. Аж бачу — падымаецца з бэбахў хлопчучок, гадоў пяць, а можа трохі і болей. Глядзіць, знямелы ад страху, і калоціцца ўвесь. Сам такі худзенькі, шчупленькі, толькі вочы гараць, як чорныя сьлівіны... «Эх, думаю, горкі сьрата! Дзе ты цяпер дзесяцца?» На камодзе ляжаў медны таўкач. Дзюбануў яго таўкачыкам раз — і голасу не падаў!

III.

Расказаўшы аб забойстве хлопчыка, Бадзейка змоўк, а вочкі яго борздзенька паварах слухачоў сьлізганулі. Вайсковец суро-ва маўчаў. Маўчалі і чырвонаармейцы, толькі бровы іх сярэдзіна ссунуліся ды ў вачох агоньчыкі пабліскавалі злосна.

— Скажы — голас вайскоўца разануў халоднаю стальлю — што прывяло цябе сюды? Бадзейка апусціў вочы.

— Як вам сказаць? А відаць проста тое, што мой тэрмін зыйшоў.

— Як гэта разумець? Растлумач, скажы ясьней.

— І тлумачыць тут няма чаго. Пара ўжо мне зямлю гнаць, а я жыць яшчэ... Хочацца да якога-небудзь берагу прыстаць, — памаўчаўшы, журботна дадаў Бадзейка: — так ці іначай. І нарэшце, як я і казаў, хачу раска-заць аб зьлачынстве, на якое паслаў мяне і яшчэ аднаго са мною.

Бадзейку павялі у другі пакойчык, за ёмі-кім пісьменным сталом сядзеў сур'ёзнага віду мужчына, малады з падбрытымі вусікамі, і таксама ў форме вайскоўца. Палажыўшы на стол рукі і нахіліўшы шырокія плечы, ён перагладзіў паперы ў тоўстым спытку, маўклі-вы і нахмураны. Цёмнасінімі халоднымі вачамі акінуў уважліва, даўжэй загрымаў-шыся на бандыта.

— Да вас, т. Ракіта, — сказаў вайсковец і падшоў да стала. Зь мінуту гаварылі ціха, шэптам. Потым вайсковец сеў паруч з т. Ракітаю, прысунуў бліжэй чарнільніцу і ўзяў ручку і паперы. Чырвонаармейцы вышлі за дзьверы па знаку т. Ракіты.

— Ну, падьдзі сюды бліжэй, — досыць мякка паклікаў тав. Ракіта Бадзейку.

Шырокі і няскладны Бадзейка, як мядзьведзь, у перавалку рушыў да стала, гучна стукаючы сваімі атопкамі. Т. Ракіта ўстаў у яго праніклівы халодныя вочы. Бандыт спакойна вытрымаў гэты погляд і ў сваю чар-

каў гэтага суду. Гаспадарскі суд значыць суд Гаспадара — Вялікага Князя. Судзіў на ім сам Гаспадар Князь, або ягоныя намеснікі, або Рада Вялікага Княства й судзілі паводля звычаёвага права собскае Літвы, бо толькі ў собскай Літве судзіў гаспадарскі суд, а ў іншых землях беларускага гаспадарства былі свае суды.¹⁾

Статут 1529 г. ня мог абняць усіх чыста пытаньняў, што сустракаюцца ў жыцці бо, як добра кажуць ягоныя аўтары, «усі права да астатку ўрыхце ня могуць ся злажыць, як-ж і тыя права не магі да астатка ўсіх артыкулаў мець».) Дзе-ля таго й па выданьні Статуту даводзілася нярэдка суду карыстацца звычайным правам, што дагэтуль яшчэ ня было ўвайшоўшы ў Статут.

Паводля Статуту кожнаю норму звычайнага права, каторай дапаўнялі на судзе закон, па зацьверджаньню яе на Сойме, трэба было дапісаць да Статуту.²⁾ Апрача таго, узны-калі зусім новыя нормы, каторых ня знала звычайнае права і каторых жаралом быў судовы працэдэнт. Адныя з такіх нормаў зацьварджаў Сойм, другія Гаспадар або Рада Вялікага Княства.³⁾

У 1566 г. быў выданы Другі Статут Літоўскі. Вось як гісторык і гісторык права І. Лаппа, расейскі патрыёт і не-прыяцель Беларусаў яго ацэнюе: «Статут Літоўскі 1566 г. паставіў права Літвы на вялікую вышыню дасканальнасьці, прыступную эпосе ягонага ўлажжыня. Складаньнікі Другога Статуту ўзвелі паставіць правы ягоныя на роўню вымага-няў тагачаснай праўнай думкаю Эўропы да правадаўства на-агул. У крытычнай рэцэнзіі чужаземнага права яны зна-ходзілі дарогу да дасканалення правадаўства Літвы, што зьросталася з патрэбы ейнага жыцця і гістарычнага разво-ю... Другі Статут Літоўскі прадстаўляе сабою кодэкс нацыяналь-нага права Вялікага Княства Літоўскага. Але гэтае права атрымала сваё асьвятленьне на аснове праўных ідэяў, су-польных Заходняй і Цэнтральнай Эўропе таго часу».⁴⁾

У 1588 г. быў выданы Трэці Статут Літоўскі. Ён быў яшчэ паўнейшы і вышшае якасьці. Ён завяршылася кадыфі-кацыя Вялікага Княства Літоўскага.

Статуты 1529 і 1566 г. як усебеларускія кодэксы права, ужываліся ў цэлым беларускім гаспадарстве, значыцца таксама на Жмудзі й Украіне. Калі ў 1569 г. (Люблінская Вунія) Польшча адабрала ад Беларусі Украіну, дык ёй было загавантавана права Другога Статуту. Не зважаючы на гэта, калі ў 1588 г. быў выданы Трэці Статут Літоўскі, дык

на практыцы ён, як лепшы, ужываўся й на Украіне замест Статуту 1566 г., ды ня толькі на правабончай, але й на ле-вабончай — ды й па забраньні гэтае Масквою ў 1654 г.⁵⁾ Як ведама, ад 1667 г. да 1781 г. украінская зямля левая боку Дняпра разам ізь беларускай Севершчынаю тварылі ў гра-ніцах Маскоўскага гаспадарства свайго роду аўтаномію адзінку — Гатманшчыну. Расейцы далі ёй назву «Малорос-сія». Севершчына ў Гатманшчыне займала ня меней траіці-ны яе тэрыторыі й мела вялікі арганізацыйны ды культурны ўплыў на засталыя дзьве траіціны. Уперад, да забраньня яе Масквою, найма ў 1635 г., Севершчына была падзеленая на дзьве часткі: паветы Чарнігаўскі і Ноўгарад Северскі пачалі складаць Чарнігаўскае вайводства, каторае належыла да Польшчы, а засталая частка, пад назовам Старадубскага па-вету як і ўперад, належыла да вайводства Смаленскага, што да 1655 г. было ў гаспадарстве Беларускам. Дык у Стара-дубскім павеце і праўна ўжывалі Статут Літоўскі 1568 г.

На Гатманшчыне вельмі панілі беларускае права. «Шля-хты (Гатманшчыны) — піша ўкраінскі гісторык права Н. Ва-сіленка — высака цаніла Статут Літоўскі, як праўнае жарало, жадала яго захаваць... Мы маем найлепшыя правы — казаў на сходзе шляхты ў 1760 гадох слаўны ўкраінска-шля-хоцкі патрыёт Рыгор Палетыка, — такія, якія можа мець толькі вольны й дабрародны народ...»

«Таксама бывала і з часам» — кажа далей Васіленка. У 1801 г. «малоросійская» шляхта абрала паслоў, паручыўшы ім падзякаваць Аляксандру І за тое, што ўзнавіў і зацьвер-дзіў дваранскі ліст 1785 г. Пры гэтым шляхта хацела прыпом-ніць і свае патрэбы. У запісы-навуцы паслом на першым месцы стаяла: «Права да суду й працэсу гэта першы й галоў-ны спакмень грамадзян». Малая Россия здаўна мела яго ў кнізе Статуте і абіраючы ім кіравалася. Імпэратар Паўла і зацьвердзіў непарушнасьць гэтага права, «як вельмі дастат-нага да суду й працэсу» і «каб дастаўліць кожнаму соб-скасьць». Дзеся таго шляхты паручыла свайму паслу прасіць цара, някля зацьвердзе (гэтае) права на векі або пакуль бу-дзе выдана права дастатнейшае». Таго-ж году і дзеся тае-ж прычыны Старадубскай шляхты паставіла, каб суд і працэс былі паводля права Статуту.⁶⁾

Жыццё вымагае дапаўненьняў да Статуту. Такія да-паўненьні да Люблінскае вуніі 1569 г. рабіў Сойм Беларуска-га Гаспадарства, а пасьлей для Беларускага Гаспадарства да-

паўненьні рабіла беларуская частка супольнага з Палякамі Сойму.

Такія дапаўненьні зваліся канстытуцыямі. Для Украіны, як належачай да Польшчы па 1569 г., дапаўненьні рабіла польская частка Сойму. У Гатманшчыне дапаўненьні да Ста-туту ня былі роблены. Таксама калі Беларусь была прылу-чана да Расеі, ня было каму рабіць патрэбныя дапаўненьні да Статуту, і некаторыя правы Статуту застарэлі. Расейскі ўрад гэта разумеў і неадноўчы тварыў камісіі дзеля прыга-товы канечна патрэбных да Статуту дапаўненьняў. Але тыя камісіі ня ўздумлі нічога зрабіць. І толькі граф Сьвяранскі, катораму ў 1826 г. было паручана ўлажыць Збор законаў Ра-сейскай імперыі, умела ўзяўся за справу. Дзеля перагляду Статуту 1588 г. ён пазваў не абы-якіх праўнікаў, але выдат-нага беларускага ведамца права, праф. Ігната Дніловіча, што тады выкладаў у Харкаўскім унівэрсытэце (да зачыненьня Віленскага Унівэрсытэту ў 1832 г. ён быў прафэсарам у Віль-ні). Супольнай працаю Дніловічавай і ягоных супрацаўнёў быў разгледжаны ў 30-ых гадох Статут 1588 г. з дапаўнень-нямі да яго і выраблены праект новага беларускага кодэксу права. Быў гэта запраўды 4-ы Статут, але Расейцы назвалі яго «Зборам мясцовых праваў Заходніх губэрняў». Было ў ім 2070 артыкулаў (параграфав).

Але яшчэ ўперад, адразу пасля паўстаньня 1831 г., ма-гілёўскі губарнатар Мураўёў, што пасьлей, як віленскі гэнэ-рал-губарнатар, пасьля паўстаньня 1863 г., здабыў сабе лікую славу «вешателя», у згодзе з магілёўскім і віцебскім генэрал-губарнатарам князем Хаванскім, дабіўся таго, што ў 1831 г. быў скасаваны Статут Літоўскі для Магілёўшчыны й Віцеб-шчыны.⁷⁾

Дзеля менаванага «Збор мясцовых праваў Заходніх Гу-бэрняў» меў быць прызначаны толькі акружае Беластоцкай ды губэрняй Віленскай, Горадзенскай, Менскай, Падольскай, Ва-лынскай і Кіеўскай,⁸⁾ зн. Заходні Беларусі і правабончай Украіне. Але да гэтага не дайшло. На менаваных тэрыторыях Статут Літоўскі быў скасаваны ў 1840 г., а замест яго былі ўведзеныя расейскія правы бязь ніякіх выняткаў. Як і ска-саваньне Статуту для Магілёўшчыны й Віцебшчыны, сталася гэта дзеля таго, каб атрычынае беларускае права не прыпа-мінала народу ягонага нядаўнага беларускага гаспадарства, што асабліва было востра ў звязку з паўстаньнем 1831 г.

Ігн. Дніловічу было паручана, каб ён апрацаваў такса-ма збор праваў для Гатманшчыны, і ён із «Збору мясцовых

гу глядзеў у халодныя вочы, як у забаўцы: «Гляз у гляз, хто дурак будзе з нас?»

Пачаўся дапрос, наўперад чыста фармальны, а потым па істоце справы.

Высвятлілася:

Бадзейка Іван Трахімаў, селянін зь вёскі Малы Ставок, дваццаць сем гадоў. Рамяство — цясьляр, жыў на гаспадарцы, зямлі — чатыры дзесяціны, пад судом і следствам ня быў. У часе разрухі, калі адна ўлада змяняла другую, ён з дуру і з распуцы, але па сваёй волі прыстаў да шайкі грабежнікаў — гэтая шайка была тут-жа названа і пералічана. Былі аграблены такія-та і такія, там-та і там. Побач з грабежствам былі выпадкі забойства і гвалтоўніцтва (падробна зазначана, якія). Сам Бадзейка ў гэтых забойствах нявінен, апроч забойства хлопчыка ў Чырвоным Брадку. Забойства адбылося з матываў жаласці да сіраты. Політычнае падставы ў дзеяньні Бадзейкі ня было. Награвленае прапівалася і прагультвалася. Туляліся па лясох і па глухіх хутарох. Калі савецкая ўлада расшуча павяла змаганьне з бандытамі, былі забіты два міліцыянэры і адзін камуніст. Гэтае забойства было вынікам самаабароны. Шайку пералавілі і паступілі з ёю па закону. Ён-жа, Бадзейка, выкруціўся хаваўся цэлы месяц адзін. У гэты час ён пазнаёміўся і ўвайшоў у сувязь з агентамі Балаковіча. Яму памалі перабрацца за граніцу ў Польшчу. У Польшчы быў тыднёў шэсьць. Там ён прыкінуўся заклітым ворагам камуністых. Яго выпрабавалі рознымі спосабамі, прыстаўлялі да яго сваіх агентаў, сачылі за ім, але падлавіць не маглі, бо ён ведаў іх хітрыкі. У яго даўно зьявілася думка вярнуцца назад. А калі ён пачаў бы панскія маёнкі, дзе пані распараджаюцца нашым братам, як хочучь, то яму стала так агідна, што ён псьвэда паставіў вярнуцца і аддаць ў рукі савецкай уладзе, якую лічыць лепшай на сьвеце. Літасці ён не спадзяецца, бо ён — цяжкі праступнік, і спакойна чакае кары. Ён хацеў ужо ўцячы два тыдні таму назад, але даведаўся, што яго лашчюць суды самі з сакрэтным даручэньнем. І вось якое далі яму даручэньне: ён павінен тут збіраць зьвесткі аб Чырвонай арміі, аб яе камандным складзе, аб узбраеньні, аб мясцовым раскватараваньні, а разам з гэтым формавач банды для забойства агентаў савецкае ўлады. На гэту-ж «работу» зь ім паслаў і рускі белагвардзец Мікіта Махроў, якому, ён Бадзейка, павінен дапамагаць і выконваць яго інструкцыі. На граніцы яны разьвішліся. Махроў падаўся на Случак. Месца і час іх першага спатканьня — Менск, дваццаць сёмага чэрвеня, роўна праз месяц, з сёбнішняга дня. Бадзейка падрабна ўказаў адрас гэтага спатканьня і апісаў прыметы свайго жаўрусніка.

IV.

Калі Бадзейку пасыла дапросу павялі ў падвал, то першае, што ён адчуў тады, было пачуць не нейкай лёгкасьці і заспакаеньня, як бы зь яго плеч зваліўся прыкры цяжар. Ды гэта быў адзін толькі момант, момант пераходу новага рубяжа, адкуль пачыналася шмат чаго невядомага і няпэўнага. Але спыніцца належным парадкам на гэтых адчуваньнях ён адразу ня мог: новая абстаноўка, куды ён трапіў, рассейвала яго мысьлі.

Апынуўшыся па другі бок «волі», за замкнёнімі дзьвярамі, Іван Бадзейка храбра ступіў некалькі крокаў, смела акінуў вачамі цёмны і цесны падвал, бо трэба было зьвіцця так, каб ня зьнізіць свае годнасьці і не паказаць зьбянтэжанасьці перад новымі кампаньёнамі, а было іх там пачь чалавек. У гэтым выпадку яму дапамагала яго ўсьмешка, што

ніколі не пакідала яго. Дайшоўшы да сярэдзіны каморкі і яшчэ раз падняўшы вочы, ён спыніўся і сказаў:

— Ну, вот.

Паяўленьне новае асобы, «з волі» заўсёды выклікае зацікаўленасьць сярод жыхароў арыштанскіх апартаментнаў. І на Івана Бадзейку таксама ўстаўлася пляч вачэй. У гэтых вачох сьвяціліся пытаньні: хто? як і за што?

Няёмка было ў першыя хвіліны, покі не асвойтаўся крыху з новаю абстаноўкаю і з гэтым таварыствам. Хоць кампанія была і ня дужа вялікая, але досыць паважная: контрабандысты, спэкулянты і нешта сяродняе паміж ішпегамі і бандытамі. І асабліва кідаўся ў вочы з усяе гэтае кампаніі стары шляхціц з пранізлівымі зеленкаватымі вачамі, кручкватым носам і з цэлым поплавам на шчаках жорсткага сьцэна-шчэці. Трымаўся ён з усімі незалежна і з боку ад таварыства, гаварыў больш самому сабе, называючы сабе «панам Віншэнтам». Часта ўпінаў нейкага «прадсада-тэля», аднаўляў гутарку з нявдомымі асобамі, што «паспрыялі» яму ў яго цяжкім лёсе і дапамаглі папэсьці «ў гэтае пекла». Гутарка яго падмацоўвалася аднымі і тымі-ж словамі ў такім вымаўленьні, што набліжаліся да песні:

«Эх, Беларусь!
Вошай набяруся я!»

Каля Бадзейкі патрошку збылася ўся кампанія, і тут адрэкамэндаваўся балахоўцам і бандытам і вельмі здзівіў усіх, калі сказаў, што прыйшоў сюды сам. Далейшыя-ж адказы яго былі такія агульныя і ўхільлівыя, што кампанія выяўна засталася незадаволеная і халадзела ў сваіх жаданьнях дабіцца больш поўных і падрабных зьвестак аб асобе свайго новага кампаньёна. Адзін толькі шляхціц, прыхішчы на гэты час, прыглядаўся і прыслухоўваўся здалёк, зрабіўшы нарэшце сваё даволі дзіўнае заключэньне:

— Бог шэльму меціць.

— Глядзі, крумкач стары, каб я не памеціў тваю морду, — адказаў Бадзейка і грозна зірнуў у бок шляхціца.

— Абатры малака на губах, а тады ўжо рабі меткі... Камісар, які знайшоўся, — агрызся шляхціц, але тону ўсё-ж такі збавіў.

Вечарам, калі падыходзіла першая ноч янаволі, Бадзейка ляжаў на голых дошках, апёршы галаву нарукі. Розныя думкі мутліліся ў яго галаве, усялякія правы і вобразы выплывалі ў яго памяці. А на сэрцы было пагана. У яго душу заглядала чорная і помсылівая ноч, на кожным кроку растаўляючы сваіх вартаўнікоў. Зь некаторага часу ён пачаў баюцца ночы, бо яна зь нетраў свайго зацягата мроку выводзіла страшныя прывіды, ад якіх ня мог ён нідзе схаватца або адагнаць іх. Набліжэньне ночы відочна мяняла настрой і яго кампаньёнаў. Гаўклівыя і панурныя, сьнавалі яны ўзвалі ўперад. Відань, іх апаноўвалі свае думкі, свае трывогі і пацучыці. Стары шляхціц, адвэрнуўшыся ў кут, набожна гаварыў пацеры і задала біў сваё кулаком у грудзі. — Старое барахло, а сьмерці баіцца, — падумаў Бадзейка. Яму хацелася пагаманіць з гэтым шляхціцам, проста, пачалавечы, каб не адчуваць так моцна адзіноты ў гэтай цёмнай яме. І чаму ён сказаў аб ім Бадзейку: «Бог-шэльму меціць?» Што хацеў ён гэтым сказаць? І хто ён такі сам, гэты шляхціц? Як ён сюды папаў? Гэтыя пытаньні так і засталіся без адказу, і Бадзейка заставаўся ў той-жа постаці на голых дошках.

А вечар глыбеў, няпрыметна пераходзячы ў ноч. Праз вузкія шчыліны з усіх бакоў націскаліся прыгнучаныя гукі і шлохі, нясьме-

лыя і няясныя, але поўныя нейкага патаемнага значэньня.

«І чым-жа ўсё гэта скончыцца?» думаў Бадзейка, перабіраючы сваё жыцьцё і свой паступак. І ён адчуў вострую сумоту аб новым спакойным жыцьці. У гэтых думках ён і заснуў глыбокім і трывожным сном.

Праходзілі дні, міналіся ночы, цягучыя і нудныя, цёмныя і жудасныя. Прайшоў тыдзень, доўгі, як год. Пра Бадзейку, здавалася, зусім забыліся, а сам ён ні словам не заікнуўся аб сабе, аб сваім далейшым лёсе. Але на дзесяты дзень яго павялі на верх. Зноў быў дапрос. Выясняліся некаторыя драбніцы ў яго першых паказаньнях і з асабліва ўважана запяняліся на яго паведмленьні аб Махрове. Дапрасіўшы, яго зноў адвялі ў тую-ж кляткушку. Зноў пацягнуліся дні і ночы, аднастайныя і трывожныя. Іван Бадзейка жыў дваццаць сёмым чэрвенем: гэты дзень павінен, па думцы Бадзейкі, прынесці яму тую ці іншую зьмену. Але чым бліжэй надыходзіў гэты дзень, тым большы непакой агортаў Івана, бо набліжаўся нейкі новы рубаж у яго жыцьці. Яго забірала сумненьне: а што калі Махроў ня прыдзе ў назначаны час? Мог ён так ці іначай і пранюхаць што-небудзь аб ім. Мог проста засьпацца, зьвінуць, нарэшце адмовіцца ад свае «работы», і тады яму, Бадзейку, не дадуць веры, палічучь яго яшчэ і жулікам. Вось чаму сэрца яго застукала вельмі моцна, калі раніцаю дваццаць сёмага чэрвеня яго зноў павялі на верх. Спатканьне з Махровым павінна было мець месца ўночы гэта-га-ж дня.

Са страхам і хваляваньнем ступіў Бадзейка ў габінэт т. Ракіты. Ракіта сядзеў за тым-жа сталом, не адводзячы вачэй ад паперы і, здавалася не звяжаў Бадзейкі. Мінуць дзьве не падымаў ён галавы. Бадзейка стаяў, сачыў за кожным рухам яго твару.

— Помніш месца, дзе ты павінен спаткацца з Махровым? — раптам запытаў т. Ракіта.

— Помню, — цьвэрдэ адказаў Бадзейка.

— Ну, скажы!

Бадзейка зірнуў у твар т. Ракіты, як-бы пытаючы, ці няма тут якога падступу, і назваў умяоўленае месца.

— А ты ведаеш яго?

— Ня быў там, ня ведаю.

Т. Ракіта памаўчаў, а потым тонам загаду, зусім неспадзявана для Бадзейкі сказаў:

— Ты пойдзеш туды, знойдзеш гэты дом, а вечарам будзь там.

Зьдзіўлены і зьбіты з тропу Бадзейка недаўменна пазіраў на т. Ракіту.

— Адзін пайду?

— Адзін... Але памятай, што мы будзем бачыць кожны твой крок, кожны твой рух і чуць кожнае тваё слова.

— А калі ён ня прыдзе? — з трывогаю запытаў Бадзейка.

— Рабі тое, што кажучь табе, — халодна і строга заўважыў т. Ракіта.

Бадзейку далі інструкцыю і цёмнымі карыдорчыкамі вывелі на двор і пусьцілі.

V

Ушаломлены нечаканасьцю, Бадзейка ў першыя хвіліны страціў здольнасьць разважаць. Цэлы патап сьвятла, шуму і руху, ад якіх ён адвык, хлынулі на яго з усіх бакоў, закружылі, як стружкі ў бурным патоку і панеслі невядома куды. Першае, што адчуў цяпер Бадзейка, была радасьць прастору і шырыні, як-бы ён растаў, распусьціўся ў гэтым прасторы і страціў адчуваньне самога сябе. Прайшоўшы вуліцаю крокаў сто, ён трохи апамятаўся, тайком азірнуўся па баках.

Яму паказалася дзіўным, што на яго ніхто не зварачае ўвагі, ніхто ад яго не староніцца, нічога падазронага ня кідаецца яму ў вочы. Ён ішоў, прагавіта ўдыхаў гэты пах волі і прастору. А што, калі-б ён пайшоў і пайшоў, далей ад гораду, у поле, у лес, дзе гэты прастор болей шырокі і вольны?

Яркі малюнак вясковага прастору сам сабою вынік у яго вачох са ўсімі драбніцамі і глыбока ўскалыхнуў яго. І так моцна-моцна пацягнула яго туды, дзе хадзілі яго ногі, калі ён быў яшчэ малым хлапчуком! Але ён тут-жа пачуў, што воля яго аднята, што ён крэпка прывязан за павадок і адвязанца няма ў яго сілы. Чысьце нявядома, але моцная рука вяла яго на тое месца, дзе ён умовіўся спаткацца з Махровым. І вось-жа даведзецца там быць, хоць ён яшчэ, ўчора думаў іначай.

З гадзіну слануўся ён па вуліцах, шумных і глухіх, упіваючыся асалодаю волі, а час такі дарагі, і яго вельмі мала, каб жыць, і многа, каб знайсці дом пад нумарам сорок дзевяць. Займала пытаньне, чаму яго пусьцілі аднаго. Выпрабавуючы яго, ці гэта проста трэба ім для нейкіх сваіх меркаваньняў. І няўжо яны так упэўнены, што ён іменна пойдзе туды ў назначаны час. А што, калі-б і сапраўды ўзяць ды задаць драпака? Зноў верціцца спакусная думка, але ў адказ ёй гучаць словы т. Ракіты, словы перасыпчоры, і ён го-ніць прэч гэтую думку, як нястанную і нават шкодную.

Так думаючы і так разважаючы, пераходзіў ён з вуліцы ў вуліцу. Углядаўся ў напісы на іх скрыжаваньнях, ясныя на губах, усё тую-ж дзіўную ўсьмешку... «Вось яна!» сказаў ён сам сабе, замарудзіў крок і акінуў вачамі тую вуліцу, што павінна была адыграць нейкую ролю ў яго жыцьці.

Разоў тры прайшоўся каля дому нумар сорок дзевяць. Як злодзей прыглядаўся на варты і двор. Звычайны двор і хата на акрайку горада набывалі цяпер новае значэньне ў Іванавых вачох, выдзяляліся з раду другіх двароў і хат. Іван пазіраў і кружыўся каля іх, як начны матыль каля агню. І нямаведама чаму, успомнілася хага ў Чырвоным Брадку і малюнак забойства Гасалевай сям'і. Чорныя вочы перапалоханага на сьмерць хлопчыка зірнулі на яго зь нейкай бяздоннай пустэчы. Яму стала напрыемна. Павярнуў назад, у глыб горада, каб у яго многазыкім гомане правесць ці рэшту дні.

Зьвечарэла. Шэрая сутана летняй ночы паволі ахінала мурзатыя і халодныя сьцены камяніц, і горад яшчэ гусьцей закінуў людзкімі постацамі, распылючыся страхатымі людзкімі патокамі.

Ужо два разы прашнураваў Бадзейка каля дому нумар сорок дзевяць. Потым крута павярнуў і накіраваўся ў двор — што будзе, то будзе. З процілеглага канца вуліцы выплыла фігура чалавека. Іван зірнуў і зьлёгка здрыгануўся: постаць чалавека паказалася знаёмай. Зірнуў яшчэ — ён, Махроў, прыземісты і сутулаваты! Заўважыў яго. Стары прыцелі, не пазіраючы адзін на другога, прасунуліся ў двор. У цёмных і цесных сенцах Махроў прыпыніўся.

— Здароў! — ціха сказаў прыземісты чалавек.

— Здароў! — адказаў Бадзейка.

Маладая і даволі прыгожая кабета з густымі чорнымі брывамі сустрэла іх у пакойчыку. У першы момант вочы яе бліснулі неспакойна. Відаль, баюлася. Але гэты неспакой заразжа прайшоў, толькі на Бадзейку зірнула падазрэнна.

— Свой! — заспакойў яе Махроў.

(Працяг на 6-ай бачыне)

праваў Заходніх Губэрняў» зрабіў асобны збор, прытарнаваны для Гатманшчыны. Але й гэты збор праваў ня быў зацьверджаны расейскім урадам. У 1843 г. Статут Літоўскі быў скасаваны для Гатманшчыны й замест яго ўведзена расейскае права. Із Статуту засталіся там адно некаторыя правы й датывалі да 1917 г. (да рэвалюцыі).

Калі ў 2-ім аддзеле «собскае яго вялікасьці» канцылярыі раўнавалі «Збор мясцовых праваў Заходніх Губэрняў» да расейскага права, каб паставіць, што із Статуту Літоўскага можна пакінуць для Гатманшчыны, то пачынілі, што ў Статуте ёсьць шмат такіх нормаў, якія карысна ўвесці ў Расейскі збор праваў. Гэта і зрабілі, уводзячы іх у X том Расейскага збору праваў. Гэта было другое вялікае паўненьне расейскага права правам беларускім. Першы раз такое папаўненьне было ў 1849 г., калі расейскае «Уложэніе царя Алексія Міхайловіча» было папоўнена правам беларускім. Такія статутковыя нормы былі ў расейскім праве да 1917 г., калі былі скасаваныя разам із усім расейскім праўным кодэксам.

Ужо з некаторых менаваных зацемкаў было відаць, як высака стаяла беларускае права. Зацёмлю яшчэ, што беларускае права не дазваляла пакараньня на зачне абвінавачваньне. Калі ўдаванік ня мог давесці свайго ўданьня, дык сам быў караны такою караю, якой быў-бы пакараны ўданы, калі-б выступіў яму быў даведзены.¹⁶⁾

Канстытуцыя і ўсе правы Вялікага Княства абавязавалі й Гаспадара Вялікага Князя, і ён прысягаў іх дзяржаць.¹⁷⁾

Права Маскоўшчыны ня толькі было шмат ніжшае якасці, але мела зусім накішы характар.¹⁸⁾

Гаспадары маскоўскія ня прысягалі спаўняць права; сваю волю, часта самавольна яны ўважалі за найвышшае права.¹⁹⁾ Самавольны часта кіравалася й маскоўскай адміністрацыя.²⁰⁾ Дый само права маскоўскае ня было права справядлівае й ня было ўважана за такое грамадзтвам. Летніс маскоўскіх высьняе, што «где закон, там і обід много».²¹⁾ Статут вуча, што чалавек простага стану ёсьць «стварэнец Божы» і за ўбіўства селяніна вызначае шляхцічу кару сьмерці, апрача галаўшчыны (грашовай кары за ўбіўства);²²⁾ прымеж таго, прыкладам у Польшчы, шляхціч за ўбіўства селяніна паліць толькі галаўшчыну. У Беларусі была пашана да чалавека, а ў Маскоўшчыне нат вайводаў каралі біцьцём пугаю.²³⁾

Раўнуючы да расейскага судовага працэсу (парадку, у якім адбывалася суджэньне), беларускі судовы працэс быў

проста дасканальны. Паводля расейскага права, паведавы суд перасылаў пазванаму пазоўны ліст (парас «повестка») праз земскі суд, а гэты далей пасылаў яго да прыстава, прыстаў перасылаў яго паліцыянту аж тады, калі быў вольны ад караных і паспешных справаў, таксама рабіў паліцыянт. Атрымаўшы пазоўны ліст, пазваны мусіў ехаць да суду, каб атрымаць копію пазову (жалабы). Суд прызначаў яму рок (тэрмін), калі ён мае падаць высьненьне на пазоў. Копію гэтага высьненьня перадавалі пазоўніку, вызначаючы рок, калі на высьненьні пазванага ён мае падаць свае высьненьні. Права дазваляла толькі 4 разы рабіць высьненьні, але лучала й так, калі ў вадной справе іх было да 30-ёх. Час даданы на паданьне такіх высьненьняў залежыў вылучна ад суду, дзеля таго бывалі злоўжываньні. Паводля права беларускага, разам із пазоўным лістам пазванаму перадавалі й пазоў, а рок (тэрмін) станьня на суд (разам пазванаму й пазоўніку, а не асобна, як у праве расейскім) быў вызначаны правам (ад 4 да 6-х тыдняў), а не залежыў ад самадому судзьдзі. Дзеля таго стараны маглі знайсці дакумэнты, паразумецца із сьветкамі, наагул прыгатаваныя да суду. Стаўшы разам на суд, пазоўнік і пазваны маглі пры пасярэдніцтве суду пагадзіцца, а калі не, дык на месцы, у судзе дапаўнялі свае высьненьні, і суд канчаўся за гадзіну, а найдаўжэй за тры гадзіны. Прымеж таго паводля расейскага права суд цягнуўся колькі тыдняў, а то й месяцаў.²⁴⁾

І з гледзішча моўнае формы беларускае права стаяла высака. «Памяткі змяшчаюць шмат праўных проказаў, што выказуюць праўныя прынцыпы й агульна-праўныя нормы. Некаторыя зь іх, выдавочна, узніклі яшчэ здаўна ды, дзякуючы даўгому ўжыванню, склаліся ў кароткія, але надзвычайна багатыя зместам і красамоўныя формулы. Адно колькі словаў і ўвесь праўны інстытут чыста схарактарызаваны».²⁵⁾

Статут быў вельмі пашыраны сярод беларускае люднасьці. Друкуючы Статут 1588 г., мелі наўвече, каб кажны дзесяты грамадзянін меў ягоны экзэмпляр. «Зварочуе на сябе ўвагу знаёмства (беларускае) люднасьці зь дзеючым правам. Гэта відаць із таго, што стараны на судзе заўсёды самі прыводзяць праўныя нормы, свабодна фармулююць, не адступаючы, адылі, ад істоты зместу нормаў...»²⁶⁾

Усе важнейшыя месцы Беларускага Гаспадарства мелі самаўрад паводля магдэбурскага права і ў сваіх судовых справах кіраваліся гэтым правам. А Расея ня знала магдэбурскага права.

¹⁾ Гэты артыкул быў чытаны на Культурна-Асьветным Сходзе Беларуска-Амерыканскага Задзіночаньня, у кастрычніку 1956 г. у Нью Ёрку.

²⁾ Давёў гэта гісторык беларускага права, праф. Сьцяпан Барысэнак, у сваёй працы «Нацыянальны характар Літоўскага Статуту 1529 г.» («Польша», 1927, Нр. 6, бач. 145, 146, 147 і 151). Гл. таксама маю рэцэнзію гэтае працы ў «Бацькаўшчыне», Нр. 21 (231) і 22 (232). Барысэнак, выдавочна, паходзіць з беларускага паўдня, бо працаваў ён у Кіеве ў Украінскай Акадэмі Навук і большыя ягоныя працы вышлі паўкраінскай у выдаваньнях гэтае Акадэміі. Пабеларуску, апрача менаванае тутак, ёсьць яшчэ цікавы артыкул «Хведар Еўлаўшэўскі, беларускі практык-юрыст шаснацатага стагодзьдзя», надрукаваны ў «Польшы» 1928 г. (Нр. 5). Але і ў сваіх працах украінскаю моваю Барысэнак распрацоўвае беларускія праблемы.

³⁾ Гл. М. Даўнар-Запольскі (Россия, т. 9, б. 73) і Барысэнак у менаванай ягонай працы б. 147—152, ды ў Нр. 7 «Польшы» таго-ж году, б. 156.

⁴⁾ Даўнар-Запольскі, цытаваная праца, 78.

⁵⁾ Барысэнак, там-жа, бач. 156, Нр. 7 «Польшы».

⁶⁾ С. Барисенко, Звичаеве право Литовско-русской державы на початку XVI ст. б. 73—81 (Збірник Соціально-Экономічного Відділу, Нр. 17, Укр. Акад. Наук. У Кіеве 1926).

⁷⁾ Барысэнак, там-жа, б. 157, Нр. 7 «Польшы».

⁸⁾ С. Барисенко, Списки Литовского Статута 1529 г., б. 43 Збірник Соц.-Экономічного Відділу, Нр. 18, Українск. Акадэмі Наук. У Кіеве 1929).

⁹⁾ Там-жа, бач. 45.

¹⁰⁾ Там-жа, бач. 46.

¹¹⁾ І. Лаппо, Литовский Статут 1588 г., т. І. Исследование, часть I-ая, Коуны 1934, б. 156.

¹²⁾ Н. Василенко, Як скасовано Литовського Статута, бач. 263 і наст. (Записки Соціально-Экономічного Відділу Укр. Акад. Наук, т. 2—3. У Кіеве 1926 г.)

¹³⁾ Там-жа, бач. 267—268.

¹⁴⁾ Там-жа, б. 240.

¹⁵⁾ Там-жа, б. 238.

¹⁶⁾ Лаппо, Литовский Статут 1588 г. I-I, бач. 155; 1-2, б. 90-91.

¹⁷⁾ Лаппо, там-жа, I-I, 347; 1-2, 88, 109, 121-122.

¹⁸⁾ Пр. Соловьев, История России, IV, 334-335.

¹⁹⁾ Там-жа, III, 186; IV, 340, 342-343.

²⁰⁾ Пр. Там-жа (Соловьев), IV, 341.

²¹⁾ Соловьев, 257.

²²⁾ Гл. арт. I-ы раздз. XII Статуту 1588 г.

²³⁾ Пр. Соловьев, там-жа, IV, 342—43.

²⁴⁾ Пр. Н. Василенко, цыт. праца, бач. 270-271.

²⁵⁾ Барисенко: Звичаеве право..., б. 87—88.

²⁶⁾ Там-жа, 87—90.

БАЛАХОВЕЦ

(Працяг зь 5-ай бачыны)

Перакінуліся звычайнымі малазначнымі словамі, аб сім, аб тым. Бадзейка маўчаў. Ён загадзя падрыхтаваўся да гэтага спатканьня, але адчуваў сябе няёмка, фальшыва.

— Ну, што новага? — пачаў Махроў, зірнуўшы кабеце ў вочы.

Голас яго быў хрыпавата, а шэрыя вочы пазіралі жорстка і калюча.

— Ёсьць лісты, — адказала жанчына, і зноў трывога адбілася на яе твары.

— Давай іх! — груба прыказаў Махроў.

Жанчына выйшла ў другі пакойчык.

— А ў цябе што чуваць?

Бадзейка падняў свае маленькія хітрыя вочы.

— Справа ідзе. Дзевяць малайцоў пастаўлены на ногі. Спалілі два саўхозы. Рыхтуем напад...

Махроў слухаў і раптам спыніў Бадзейку.

— Чаго ты такі... не пазнаць цябе?

— Як гэта не пазнаць?

— Зьмяніўся ты...

Яны абодва павярнулі галовы ў бок другога пакойчыка. Жанчына несла ў руцэ пакецік.

— Наўперад іх разглядаць... Гурбанок даставіў? пацкавіўся Махроў, бурчучы паперы.

Адказу ён не пачуў: дзьверы ў іх пакойчык пад напорам чыйгось магутнага пляча затрашчалі рэзка і каротка, расчынліся насцьцеж.

— Ні зь месца! Рукі ўгору!

Чатыры чалавекі, пераадзетыя ў штацкае, бурна варваліся ў пакойчык, а на парозе з наганам стаяў т. Ракіта.

Бадзейка выхапіў з рук Махрова пакецік і з гэтым пакецікам падняў рукі ўгору.

VI

Бадзейка зноў у дарозе.

Цяпер ён вольны чалавек. Радасна і ветла разгортваецца перад ім пахучая зямля, гасьцінна расцільвае свае нязлічоныя дарогі — выбірай любую, ідзі па якой хочаш, куды хочаш. Ён запыняецца, глядзіць назад — горад чуць відзен, няясна вырысоўваецца праз сіняватую смугу высокімі будынкамі, фабрычнымі трубамі з прыгожымі хвастамі дыму. Пераводзіць вочы на дарогу, што перад ім. Ляжыць яна, пакрычастая, з вычварнымі загібамі-вывітушкамі, то спадаючы ў лагчынкі, то зноў узбыхаючы на горкі, а потым зьліваецца з гладзьдзю зямлі, дзе разгортваюцца павабныя далечы. Бадзейка паддаецца іх непераможным чарам і ідзе.

Дзіўна яму самому, што ён — вольны чалавек і можа ісьці сьмела, не аглядаючыся, не чакаючы небясьпекі з-за кожнага куста. Перабірае ў памяці сваё жыццё, бязладнае і цёмнае. Але-ж ён сам асудзіў сябе за сваё праступленьне, ня зьнёс цяжару яго. Судзілі яго і людзі, прызналі цяжкую вину. Засудзілі, але, узважыўшы ўсё і прыняўшы пад увагу тысячы акалічнасьцяў, зь якіх сплталася яго жыццё, даравалі яму волю. Многа памалгло і тое, што ён выказаў Махрова і тым самым дапамог вылавіць цэлую складаную шпіёнскую арганізацыю. Ды ён тут-жа ловіць сябе на думцы, што ня ўсё расказаў ён там. Была яшчэ справа на млыне, ды аб ёй ніхто ня ведае і ведаць ня будзе. Чаму аб ёй не сказаў? Да проста ўспамінаць жудасна. Гэта ён павёў туды шайку. Хацелі толькі аграбіць, а прыйшлося пяць душ загубіць. Бадзейка чуе, што гэтага цяжару ня зьніме ніхто. Вольны ён, ды чым купіў волю? Успамінаецца Махроў. Утапіў чалавека, і не аднаго яго. Прыпамінаецца і тая жанчына — прыгожая і бровы такія чорныя. Ён нават ня ведае, хто яна такая. Ня ведае і лёсу яе. І так падазэрнна зірнула яна на яго, Івана! Відаць, разгадала яго... Ну, да чорт зь ім! Бадзейка стараецца ня думаць аб гэтым, і чым далей застаецца ззаду горад, тым чымняней робяцца і ўспаміны аб ім і аб тым, што было там.

У дарозе ёсьць нейкая гvanіца, адкуль у падарожнага пачынаюцца другія думкі, думкі, звязаныя з пунктам набліжэньня падарожнага. Бадзейка вышай падняў галаву: няхай ня думаюць там, дома, пабачыўшы яго пасьля доўгай адлукі, што ён бяспутны сьвістун. Не, брат! мала яшчэ елі кашы, каб стаць зь ім поплеч! Іван пазіраў цяпер на сваё жыццё з другога боку і падвышаў цану сабе, параўноўваючы сябе з тымі сялянскімі хлопцамі, зь якімі сустрапецца ён там дома. Але галаве яго, відаць, няёмка было на такой вышыні, і яна наперакор Іванавай волі незаметна хілілася ўніз.

Падыходзячы да таго месца, дзе сядзеў колісь каля ягну, перайшоўшы граніцу, Бадзейка замарудзіў сваю шпаркую хад. Як быць яму з рэвольвэрарам? І цікава пабачыць, што зь ім стала? Можна забраў і та, а можна зусім папасаваўся. Як і тады, ён азіраўся па баках, адчуваючы некаторае хвалеваньне. Прыпыніўся, памеркаваў. Як-ні-як — наган! Дзе яго возьмеш? Аб ім думаў і раней і часта думаў. Але ён хацеў тады прыйсьці па наган другім разам... Ня ўстаюў супроць спакусы, павярнуў у лясок. Знайшоў вілаватую бярозу. Палез. Мацнуў рукою — ёсьці! Борзьдзенька схаліў пацарнелы скрутак, зьлез. Ануча трохі падніла, ператлела абарачка ў некалькіх мясцінах. Але наган быў цэлы і захаваўся добра. На скорую руку выцер яго, пахаваў у кішэню пятнаццаць патронаў, схацікануў разоў два — пружына спраўная, сабакка срукае акуратна.

Над вятчоркам падыходзіў Іван да свае вёскі. Аставаўся яшчэ вярсты тры. Іван зьвярнуў з дарогі, прылёг на траве за кустом. Яму хацелася, як мага цішэй і незаметней зья-

віцца ў сваёй вёсцы, бо-ж людзі будуць пазіраць на яго, як на нейкае дзіва. Тое, што думаў ён аб сабе трохі раней, цяпер прадставілася яму ў іншым сьвятле, і яму было няпрыемна. З гадзіну праяляў тут Іван. Ад зямлі панясло холадам і сырассцю. Сонца схавалася за лесам, а па небе з заходу на ўсход разьлеглося бліскучыя дарожкі. Іван падняўся, глухімі сьцежкамі і межамі пасунуўся дамоў, мяркуючы папасыці ў свой двор з боку клуні. Ранейшы настрой яго зьмяніўся. Вёска і дом, павабныя ў думках, калі ён быў далёка ад іх, пазіралі цяпер на яго панура і няветла. Некалькі сустрачаных высоўцаў узірліся ў яго з цікавісьцю. Некаторыя пазнавалі яго, хоць і не паказвалі гэтага. Івану здавалася, што людзі пазіралі на яго са страхам або насмешліва і стараніліся. Вестка аб звароце Трахімавага Івана перадавалася з хаты ў хату раней, чым Іван зайшоў у свой двор.

Няясная постаць у белым, як прывід, матулася перад Іванам на цёмным дворыку і паімчалася ў хату. Каля дзьвярэй яна запынілася і, ня выпускаючы клямкі, пазірала на Івана.

— Хто там? — пачуў Іван.

— Гэта я, брат Піліп! — пазнаў Іван меншага брата.

Піліп бразнуў дзьвярыма і шмаргануў у хату.

— Іван прыйшоў! — закрычаў ён там такім голасам, як-бы ішоў ня Іван, а нейкі страшны звер, і перапалохаў усіх.

Іван пераступіў парог і запыніўся. Яго парэжэньне і гэты дзікі піліпаў крык былі так неспадзяваны, што ў хаце на некаторы момант запанавала зьямелая цішыня і аслупняньне.

На акенцы насупраць печы цямьна курэла газойка. Малодшая Іванава сястра Марыя, мыючы пасуду, зьнячэўку выпусьціла з рук міску і разбіла. Бацька нярухома стаяў каля ашэстку. Піліп з маткаю прысланіліся да печы, і ўсе, шырока раскрыўшы вочы, пазіралі на Івана.

— Што вы глядзіце на мяне, як авечкі на воўка? — першы парухнуў цішыню Іван.

— Дык ты жывы? — здзівіўся бацька.

Івану пачулася ў яго голасе расчараваньне, што ён Іван, жывы.

— Скуль-жа ты ўзяўся і з чым прыйшоў, сукіні ты сын? — запытаў бацька.

— Сынок! — залемантавала маці і кінулася да Івана.

— А я ўжо вочакі свае праплакала: казалі-ж бо, што цябе і на свеце няма жывенькага!

— А што мне зробіцца? — горда адказаў Іван.

— Але ты чаго нарабіў, гіцаль ты?! — рынуўся да яго з кулакамі стары Трахім.

— Біць хочаш ці што? — запытаў бацьку Іван і дабрадушна даў на гэта сваю згоду:

— Ну, што-ж? бі! Хоць і няма цяпер такога права.

— Валацуга ты! — бушаваў бацька: — з-за цябе тут трэсьлі мяне, каб цябе трасца трэсла!

— Ну, годзі ты ўжо! — накінулася на Трахіма маці і стала паміж сынам і мужам.

— Ня бойся, бацька, ня будуць больш трэсьці: судзілі мяне і апраўдалі.

Парыў бацькавай злосьці прайшоў, напружанасьць згладзілася. Іван сядзеў за сталом і сэрбаў малака, а Піліп расказваў, як ён заўважаў на дварэ Івана.

VII

Няёмка было Івану дома.

І сярод родных і свакоў і так па людзях паміж высоўцаў заўважаў Іван, ці яму толькі здавалася так, што ён стаіць па іншы бок ад людзей, вась як-бы нейкі парог вырас між ім і людзьмі. Яму здавалася, што людзі староняцца ад яго, і ён ня можа знайсці агульнага грунту зь ім. І кожны дзень у самых нязначных драбніцах заўважаў Іван, што ён тут лішні. Прабаваў схаўрусавацца з хлопцамі, прыстаць да іх кампаніі. Ня выходзіла нічога, бракавала чагось. І ніхто ня мае тут патрэбы ў ім, усе ролі разьмяркованы, а для яго не знаходзіцца. Ён толькі паступаецца сваім гонарам, спяганяючы таварыскасьць. А на вёсцы яму і мянушку далі — Балаховец. Гэтае слова стала гучаць для яго зусім іначай. Прырка стала Івану. Хацелася да чаго-небудзь прыстаць, так ці іначай зьліцца з грамадою, каб не адчуваць свае адзіноты і закінутасьці сярод людзей.

Чаму гэта так сталася? Іван прыйшоў да такога заключэньня: адарваўся ён ад вясковага жыцьця за восем гадоў бадзіння па свеце, вайна, тулянне па лясках, балахоўшчына і ўсё іншае. Але такое тлумачэньне не задаволіла самога Івана. Ці няма тут іншае прычыны? Ён стаў прыпамінаць, праўдзівей сказаць, само лезла ў памяць яго мінулае, і, усе яго ўчынкы. Ці няма і на ім Каінавага знаку, па якому пазнавалі зайбонку і стараніліся ад яго? Але ці мала ёсьць такіх на свеце, што забівалі? І цікава-б Івану ведаць, што адчуваюць яны?... Не, тут, відаць, справа ня ў гэтым. Проста яму тут няма да чаго прыткнуцца, і ад гэтага і думкі ўсялякія апаноўваюць яго.

Траба куды-небудзь падацца адгэтуль, пашукаць работы на старане. Але не сьпяшаўся Іван: была адна прычына.

Чаму Іван зьвярнуў увагу на Аўдольку Шаронь? Чаму з шумлівай лзяночай грамады яна адна, толькі яна адна кідалася яму ў вочы і засланяла сабою ўсіх іншых? Чаму яго сэрца білася ў парывівай валасці кожны раз, калі хоць здалёк мільгнецца ёе постаць? Але Іван такімі пытаньнямі не займаўся і адказу на іх ня шукаў. Наўперад ён толькі зьвярнуў увагу на яе густыя чорныя бровы,

а як пабачыў і вочы пад гэтымі чорнымі дугамі, то яму ўспомнілася тая невядомая жанчына ў горадзе, што так падазэрнна акінула яго сваімі цёмнымі вачамі. Дзе-б ні быў Іван, што-б ён не рабіў, з галавы яго ня выходзіла Аўдолька Шаронь, а поруч зь ёю і вобраз невядомай жанчыны.

Іван пачаў старанней мыцца, выкалупваць грязь, прыводзіць у парадак адзежу і надаваць характо і свайму твару, і ўсьмешчы, і старчакаватай страсе на галаве, запущанай і заняббанай. Пагладваючы ў люстэрку, ён прыходзіў да заключэньня, што ня горшы за другіх, хоць гэтае заключэньне і было чыста суб'ектыўнае.

Спачатку Іван падыходзіў здалёку. Некалькі разоў, сустрачаючыся з Аўдоляй, дарыў ёй самыя прызнныя погляды, і тады яго маленькія хітраваценькія вочкі набывалі асаблівы блеск, а ўсьмешка рабілася больш выразнаю. Аўдоля таксама падымала на яго цёмныя вочы, але ў гэтых вачох ня было ні ласкі, ні прыхільнасьці. Яны пазіралі халаднавата і нават са страхам. Іван, астаючыся сам з сабою, прыпамінаў гэты погляд, аналізаваў яго, як профэсар, і рабіў тыя ці іншыя выснаўкі і стараўся пры гэтым не пакрыўдзіць сваю хлапцёўскасьць. Але гэтыя заключэньні трэба было падмацаваць на практыцы: вынікала патрэба пагаварыць зь дзяўчынаю. Разоў некалькі Іван зачэпляў яе. Але гэта было на людзях. На жарты Аўдоля таксама адказвала жартам, часамі задзёрыста, каб верх пакінуць за сабою.

Падкаравуліў раз Іван Аўдолю адну, недалёка ад гумнішч. Несла зелье ў посьцілцы, закінуўшы за плечы ёмкі вузел. Ubачыла Івана, замарудзіла крок, азірнулася. Можна ёй страшна стала, зірнула, ці ёсьць людзі. А можа яна баялася, што тут могуць быць сьветкі. Павярнуў у другі бок, каб ня сустрацца зь Іванам, ня было куды. Вольнаю рукою абцягнула кароткаватую спадніцу і валасы пад хусткаю напавіла — зь Іванам ёй не разьмінуцца. Іван стаяў, распырыўшы ўсьмешку, і матаў сабе на вус — прыкарошваецца перад ім, а потым пайшоў насустрач. Аўдоля, апусьціўшы вочы, аступае з дарогі, каб разьмінуцца зь Іванам.

— Чаму-ж ты ня хочаш вачэй падняць? — запытаў Іван, ушчаміўшы вузел рукою.

— А што-ж мае вочы, купленыя ці што? — павучым галаском адказала Аўдоля.

— Пусьці!

— Наўперад глянь на мяне, тады пушчу.

— І не падумаю нават глядзець, — сказала дзяўчына, але зірнула на Івана. Жарам абдало Івана ад погляду чорных вачэй, але ён прыкінуўся, што ня бачыў іх.

— Чаму-ж ты ня хочаш глядзець на мяне? — Пусьці — часу няма!

— Ці ты ні на кога не глядзіш, ці толькі на мяне?

— Хто мне да спадабы, на таго і гляджу.

— Дык ты-ж і на мяне глядзела, значыцца і я табе спадабаўся.

— Не глядзела я на цябе!

— А вась-жа і цяпер глядзіш!

— Гэта толькі табе здаецца так!

— І на што табе такія прыгожыя вочы?

— Ну, годзі! пусьці! — засаромілася Аўдоля і адварочвае твар ад Івана. А Іван не выпускае з рук вузла і стараецца ёй у вочы зірнуць, бо ведае дзівочую натуру: часамі да дзяўчыны падсядзе хлопец на прызьбе. Яна гоніць яго, адпіхае, а сама бліжэй туліцца.

— Дай я паднясу табе зелье, — гаворыць Іван і вырывае вузел. Тузаюцца на мяжы. У Івана сілы многа — адабраў вузел, зелье з посьцілкі па мяжы раськідалася. Іван хватае Аўдолю, прабуе абняць яе, ды яна не даецца. Штурханула яго зьянацку, вырвалася і бяжыць на свой двор, пакінуўшы зелье і посьцілку. Не чакаў гэтага Іван. Стаіць ня гоніцца за ёю. І брыдка яму: зьбегла дзяўчына. Значыць ня любы ён ёй. Разаслаў Іван посьцілку, пазьбіраў зелье, зноў у вузел завязаў, ды туга, туга, бо рукі яго, як клешчы, а сілы дзяваць няма куды. Занёс вузел пад гумно і шпурнуў яго праз плот на аўдолін прыгумень, а сам у поле пайшоў.

VIII

як ні ўзважваў Іван яе кожнае слова, кожны рух чорных броваў і вачэй. Часамі і пацешыць яго так, што Івану ўвесь дзень на сэрцы было весела, але кожны раз, як ўюн, высьлізгаецца з рук. Проста падражніваецца зь ім і водзіць дурня за нос. Бо Іван яе любіць, як ніхто на свеце, і яна гэта ведае, а сама халодная да яго, як рыба. Вось і тады, калі ўцякла ад яго. Запытаў Іван, чаму яна так збрэла. Засьмяялася.

— Я-ж думала, што ты даганяць мяне будзеш.

І была гутарка зь ёю паважная, калі Іван рубам паставіў пытаньне аб ЗАГС'е. Аўдолька нахмурывалася, стала сур'ёзнаю.

— Баюся я цябе... — сказала і ўтупіла вочы.

— Дык ты-ж зь мяне вяржоўкі віць будзеш, — заўважаў Іван. Аўдолька раптам пераманілася, засьмяялася яму ў вочы:

— Дык як-жа мне замуж ісьці за паньку?

Пакрыўдзіўся Іван, моцна пакрыўдзіўся. Нічога ёй не сказаў. Падняўся і пайшоў ад яе моўчкі. Пакляўся самому сабе кінуць усю гэтую музыку. Тры дні хадзіў невясёлы, з Аўдоляю ня сустрачаўся. Чорныя мысьлі тамілі Івана, хоць ён і затойваў іх у сабе. Але ня вытрываў. Зноў пайшоў да Аўдолькі. Згода зьмянялася сьваркаю, гневаньнем, разлукаю, новым спячканьнем. І так увесь час. А пад востень Іван казаў ёй — урачысты быў момант.

— Пайду я адгэтуль.

І чакаў, як прыме Аўдоля яго словы.

— І табе будзе лепш і мне, калі пойдзеш,

— памаўчаўшы, падумаўшы сказала Аўдоля.

Івану стала крыўдна і горка — ня любіць яго, навошта зманваць самога сябе? Злосьць пащыла яго. Устрымаўся. Запытаў ціха:

І ты нічога лепшага ня скажаш мне?

— Ну, што мне сказаць? — уздыхнула дзяўчына: — няшчасны ты чалавек!

Іван усміхнуўся, горка і злосна і кінуў абразьліва:

— Пляваць я хачу на вас усіх! А спогадзь твая патрэбна мне, як дзірка ў мосьце.

І вочы яго бліснулі дзікаю злосьцю, губы задрыжалі.

— Рэзаў я вас, але мала!

Потым, калі зь сякераю і з торбаю ішоў у горад, каляўся, што сказаў такое глупства.

Дарога яго запакоіла. І думаў ён, што і сапраўды няшчасны ён чалавек. Пра Аўдолю ўсю дарогу думаў, і тая жанчына ўспаміналася і яшчэ многа такога, аб чым успамінаць не хацелася, што само лезла яму ў галаву.

У горадзе работа знайшлася па спэцыяльнасьці. Натрапіўся майстар, што ўзяўся пабудавать хату. Набіраў рабочых, напаткаў Івана і ўзяў на работу за тры з палавінаю рублі ў дзень. Восем гадзін работы ды яшчэ ў профсаюз абядаў правесць! Апроч Івана было яшчэ пяць цесьляроў, усе гарадзкія. Іван стаў на работу зь Нічыпарам Глыкам. За першы дзень пазнаёміўся з усімі. Людзі ўсе былі дружныя, ня так да работы, як у справе абароны сваіх інтарэсаў. А Іван узяўся заложна. І работнік зь яго быў ня кепскі. Нічыпар Глык прыглядаецца да Івана, дзівіцца яго маўклівасьці, сур'ёзнасьці і зацяжнасьці ў рабоце.

— Аб чым ты ўсё думаеш, Іван? — пытае яго Нічыпар Глык.

Іван падазэрнна падымае маленькія піўныя вочкі з-пад рыжаватых бровей, углядаецца ў Нічыпараў твар.

— Што гэта прыйшло дзядзьку запытаць так? — пытае і ён.

Нічыпар заскарузлым пальцам праводзіць па жорсткай ігчэці пасівельных вусоў і кажа:

— Бо чалавек заўсёды што-небудзь сам сабе думае.

— На тое-ж і галава яму, каб думаць, — заўважае Іван і плое на руку каб спрытней халзіла сякера.

— Да спыніся ты хоць трохі! — стрымлівае Івана Глык. Пазірае на шарачковыя Іванавы нагавіцы, на яго лапцяватыя босыя ногі і зачочваецца сьмехам.

— Чаго, дзядзька, іржэш, як стаенны жарабен?

— Бо ты нейкі дзіўны і сьмешны.

— Чаму я дзіўны і сьмешны? — натаропліваецца Іван.

— А хто цябе ведае. Маўчыш, усё нешта думаеш, і сьмех у цябе з губ ня сходзіць.

— Гэта толькі так здаецца, што я сьмяюся і міна мая такая!

— Міна?

Глык у сваю чаргу углядаецца ў Іванаў твар.

— Губы мне такія пакінуў у спадчыну бацька, — паясьняе Іван.

— Пяслюю ці што прасякаў ён табе іх?

— Можна і цясюю, — лагодна адзваецца Іван, а ў маленькіх вочках успыхваюць вясьельны іскрачкі.

— Тэхніка дваццаць восем гадоў таму назад была куды слабейшая.

— Га-га-га! — рагоча Глык: — тэхніка, кажаш? Гэта ты добра сказаў... Закурым!

— Давайце закурим.

Моўчкі садзіцца на бярвяно і кураць.

— Ня здэльна-ж работу ўзялі: выстукаем памаленьку па тры з палавінаю рублі, — заўважае Глык.

Іван дасмуктвае сваю папяросу, з форсам плое на рыштаваньне і бярэцца за сякеру.

— Ангельцы і французы дык тыя, падлы, заядлы ў рабоце, — кажа ён.

— А дзе ты іх бачыў?

— У Нямецчыне.

— Дык ты быў у Нямецчыне?

— Год цэлы быў там, у палоне...

Сорак год савецкае ўлады

(Заканчэнне з 3-й бачыны)

сфармаваных, апрапеных у форму літаратуры й мастацтва снасцыў савецкага ўладавання, ідэякратычнага паводля вонкавага афармавання, з прэтэнсіяй да марксыцкага паходжання й тэарэтычнага абгрунтавання, бюракратычнага паводля практычнага ўжыццёўлення ды таталітарыстычнага паводля ўсяе нутранае існасці».

Далей, у крытычнай частцы дакладу была паддадзеная крытыка савецкай канцэпцыі свабоды літаратуры й мастацтва. У частцы сыцісла гістарычнай найперш была запрапанаваная й абгрунтаваная перыядызацыя з падзелам на 3 асноўныя перыяды — савецызацыі (1917—1932 г. г.), сталінізацыі (1932—1953 г. г.) ды паслястаралінскае фундаменталізацыі (ад 1953 г. па сучасны момэнт) — ды цэлы сыятг этапаў унутры кожнага з гэтых перыядаў.

Тады атгеджаныя былі ў васноўным і агульным галаўнейшыя рухі й плыні літаратурнага й мастацкага працэсаў у СССР за 40 год і іхныя адклады-вынікі. Нарошце, прэлегент спыніўся на нацыянальным аспекце літаратуры й мастацтва ў СССР, канстатуючы тут утварэньне адзінай савецкай фармацыі з расейскай савецкай літаратурай і мастацтвам у цэнтральным і цэнтралізуючым палажэньні пры зьведзеньні з палажэньня нацыянальных да правінцыяльных, ці рэгіянальных савецкіх літаратурах і мастацтвах іншых народаў СССР.

Галоўны апанэнт да дакладу, праф. **І. Ржэўскі** выказаў сваю поўную згоду з мэтадалёгіяй і перыядызацыяй дакладу ды падаў некаторыя цікавыя йлюстрацыі, асабліва да нявылучанага ў дакладзе асобна й нерозгорнутага аспекту чытацкага ўспрымання. Далучаючыся да яго, адзін з выдатнейшых спэцыялістаў у савецкай расейскай літаратуры, праф. **Г. Струвэ** (з США) зрабіў некаторыя заўвагі што да некаторых тэрмінаў і пачобных палажэньняў дакладу.

Тройцім дакладам другога дня быў даклад украінскага наўчонага-эканаміста, праф. **М. Васільева** пра сорак год савецкае эканамічнае сыстэмы. Сыстэма гэтая, паводля прэлегента, гэта штучна сканструаваны пры дапамозе палітычнае ўлады псеўдасоцыялізм. На першым месцы ў ёй цяжкая індустрыялізацыя, аплачваная найперш і найбольш коштам адзяржаўленае сельскае гаспадарка, а таксама коштам нябывалае эксплятацыі работніцтва. Заработкі савецкага работніка ў 4—5 разоў ніжэйшыя, як у вольным сьвеце, дык затое й прадукцыйнасьць ягоная становіць адно 34% прадукцыйнасьці амэрыканскага работніка (прадукцыйнасьць-жа калгасьніка — адно 8% прадукцыйнасьці амэрыканскага фармера). Вытварылася кляса «савецкае арыстакратыі» зь сяброў кампартыі, агантаў паліцыі й бяспекі, генэратітэту й вышэйшага адпэрства, вышэйшых урадаўцаў, прафсаюзных бюракратаў ды вышэйшага паства інтэлігенцыі.

Апошні даклад на канфэрэнцыі — «Галоўныя рысы савецкае вонкавае палітыкі апошнімі гадамі» — меў ведамы эканаміст і саветавед з ЗША, **д-р Д. Дэлін**. У вельмі цікавым і бліскучым выкладзе, перадаць які нельга ў газэтным атглядзе, прэлегент найперш сьцьвердзіў, што савецкая вонкавая палітыка вызначаецца фактарамі стальмі — імкненьнем да стварэньня сусьветнага камуністычнага гаспадарства і ды зьмен-

нымі, залежнымі ад акалічнасьцяў часу й месца ды рознымі ў ступені актыўнасьці — ад агрэсіі да «пярэдыхаў» ды «суйснаваньняў».

Савецкая вонкавая палітыка, паводля канчальнага выснаву прэлегента, «застаецца паранейшаму экспансыяністычнай ды ваяўнічай, і яна разьвіваецца паводля сталінскіх прынцыпаў: Сталін застаецца сама адэкватным выражэньнем камуністычнае палітыкі. Кожны палітычны рух мае гэткіх правадыроў, на якіх ён заслгоўвае. Наўсуперак таму, што Масква завець памылковым «культам асобы», — Сталін таму й кіраваў курс савецкага карабля на працягу чверці веку, што ягоная асоба была й застаецца сама аўтэнтчным выражэньнем камунізму. Упаасобку, у сфэры вонкавае палітыкі ягоныя спадкаемцы мала ў чым адхінуліся ад шляху, нарысаванага нябожчыкам настаўнікам».

На канчатак прэлегент сьцьвердзіў: «Сьвет уваходзіць у новую эпоху, у якой працэс распаду імперыяў перанясенца й на найноўшую, найвялікшую зь гістарычных імперыяў, калі вызваліцца зававанья краі, калі забудзецца ганебнае ймя «сатэлітнага народу, калі нацыі, ськінуўшы чужы цяжар, зажывуць незалежным, вольным жыцьцём».

Дзеля перавыдаткаваньня часу, дыскусія па апошніх двух дакладах канфэрэнцыі не магла шырока разгарнуцца. Пасьля працягненьня апрацаваных дырэктарам Інстытуту выснаваў з дакладаў і невялікага дадатку да іх, унесенага некаторымі нацыянальнымі групамі наўчоных, ды падзякаў ўладжывальнікаў канфэрэнцыі, яна зачынілася.

29—30 ліпеня адбылася кародная гадавая асамблея Сяброў Інстытуту. На ёй было пастаноўлена пакінуць адчыненым да наступнае асамблеі пытаньне пашырэння складу сяброў Інстытуту, прыняўшы адно новых сяброў на месца выбылых (на месца памерлага нядаўна палк. Алдана — навук. супрацаўніку Інстытуту Р. Зоргенфрэй, на месца выбылога на собскую заяву В. Якаўлева — навук. супрацаўніка Н. Галая, на месца адойшлага ад працы зь Інстытутам рэд. Джапарыдзэ — д-ра Шарашыдзэ).

Былі выслуханыя й зацьверджаныя справаздачы Навуковае Рады й Дырэкцыі Інстытуту, а таксама плян дзейнасьці й фінансавы плян на наступны год. Дзейнасьць Навуковай Рады й Дырэкцыі была ацэнена як здавальняючая, Навуковай Радзе быў удзелены абсалюторыюм (Дырэкцыя паводля статуту сьлёта не перавыбіралася). Новая Навуковая Рада была пераабраная ў васноўным у ранейшым складзе (д-р Бэрдымурат, праф. Вакуленка, праф. Зоргенфрэй, праф. Мартас пры заступніку праф. Мірчуку, рэд. Мірза Бала, рэд. Наміток пры заступніку д-ру Карча, праф. Новак-Докер, д-р Ст. Станкевіч, д-р Тарасян), адно на месца выбылога ў ЗША рэд. Султана абраны д-р Даўлечын, а на месца адойшлага ад Інстытуту рэд. Джапарыдзэ — д-р Шарашыдзэ.

Старашынстваваў на асамблеі праф. Ант. Адамовіч.

Адразу-ж па асамблеі адбыўся сход Навуковае Рады, на якім прэзылюм яе быў зацьверджаны таксама ў старым складзе (старшыня — рэд. Мірза Бала, заступнікі — д-р Ст. Станкевіч і праф. Зоргенфрэй, сакратар — праф. Мартас).

М. Удвух

Зьнішчальны антыкамуністычны дакумант

(На маргінэсе кніжкі Мілована Джыльяса «Новая кляса»)

«Гэтая праца — праўдападобна адзін з найбольш зьнішчальных антыкамуністычных дакумантаў, які калі-небудзь быў напісаны», — піша ведамы брытанскі спэцыяліст ў пытаньнях камунізму, Эдуард Крэнкішоў, у амэрыканскім часопісе «Ляйф» з 29-га ліпеня.

Амэрыканская газэта „Christians Science Monitor“ (Бастон) зраўноўвае Джыльяса з Мартынам Лютарам і ягонай кніжкай з 95 тэзімаі.

Той факт, што Мілован Джыльяс знаходзіцца ў гэты момэнт у югаслаўскім канцэнтрацыйным лягеры Срэмска Мітровіца (у мінулым годзе ён быў прысуджаны з 3 год прымусовае працы), надае ягонай кніжцы асаблівае цікавасьці. Кніжка «Новая кляса» пісалася якраз у часе народнага паўстаньня ў Вугоршчыне й манускрыпт яе быў тайна прашмугляваны зь Югаславіі ў вольны сьвет амэрыканскімі журналістамі.

Ньюёрскі выдавец Фрэлэркы Прэгер, які мае выпусціць кніжку 12-га жніўня г.г., мае асабісты ліст ад Джыльяса, дзе той піша, што кніжка павінна зьявіцца як найхутчэй, не зважаючы на паложаньне самога аўтара.

Гэтай кніжкай Джыльяс, былы віцэ-прэзыдэнт Рады Міністраў, асабісты прыяцель і цесны супрацоўнік Цітэ, паставіў сябе ў цэнтар увагі й здабыў сьветавую славу. Ягоныя рэляцыі —

гэта ня толькі значэньні ўклад у змаганьне вольнага сьвету супраць камунізму, але й асабісты разьлік Джыльяса зь Цітазмам ды і з самым Цітам.

Джыльяс — тэмперамэнтны й энэргічны Чарнагорац — нарадзіўся ў 1911 годзе й быў наймалодшым сябрам Палітбюра Камуністычнай Партыі Югаславіі. Актыўны камуністы яшчэ із студэнцкіх часоў, студыяваў ён філязофію й літаратуру перад вайной быў арыштаваны й пасаджаны ў турму. Пасьля рэарганізацыі партыі Цітам у 1937 г., Джыльяс быў выбраны ў Цэнтральны Камітэт і нележаў да фракцыі «маладых» (Кардэль, Ранковіч, Кідрыч), што падтрымоувалі Ціту.

Напачатку вайны Джыльяс арганізаваў камуністычны рух супрацьву ў Чарнагоры, на працягу ўсяе вайны быў сябрам камуністычнае Галоўнае кватэры. Пасьля вайны ён быў менаваны генэралам.

Палчас першага крызісу ў дачыненьнях Югаславіі да Саветаў вясной 1948 г. ён езьдзіў з Ранковічам і Кардэлем у Маскву, каб залагодзіць канфлікт. Гэтая місія, аднак, ня мела ўдачаў, і выглядае, што для Джыльяса гэтае падарожжа было зваротным пунтмам, бо пасьля гэтага ён сьхіляецца ў бок дэмакратыі. Ён быў ідэялягічным бацькам Цітазму й гарачым змагаром супраць

Гаспадарствавай мовай у Вялікім Княстве Літоўскім была беларуская мова. Ніхто гэтага не запярэчваў і не запярэчвае. Гэтая мова была ня толькі афіцыйнай мовай вялікакняжай канцэлярыі, але й мовай літаратуры й штодзённай гаворкі вышэйшых клясаў тагачаснага грамадства ВКЛ, уключаючы сюды і самых Летувісаў. Адносна гэтага польскі гісторык В. Вельгорскі адзываецца наступна: «ў часы хрысьціянізацыі Літвы (чытай Аўкштоты?) і Жмудзі, гэта значыць у канцы XIV і ў XV стагодзьдзях, летувіская мова, як мова народная была на шляху зьнікненьня сярод вышэйшых клясаў. Летувіская шляхта ўжывала ахватней беларускую мову (Вельгорскі гаворыць «рускую», разумеючы пад гэтым тэрмінам беларускую — П. З.). У працягу XVI стагодзьдзя летувіская мова затухае і ў асяродзьдзі дробнай шляхты. Гэтае асяродзьдзе прыймае таксама беларускую мову за сваю родную. У трыбуналах, у войску і ў асяродзьдзі беларуская мова была пануючай на ўсёй тэрыторыі ВКЛ ужо з XV стагодзьдзя». Абмяжоўваючыся Летувісамі, яно і ня было іначай. Гэты народ не пакінуў ні аднаго пісанага дакуманту на роднай мове таго часу. Першы пісаны дакумант на гэтым мове зьявіўся на тэрыторыі ВКЛ толькі ў канцы XVI стагодзьдзя, пайменна ў 1599 годзе. Гэта быў біблічны пераклад, зроблены Жмудзінам М. Даўкіша і прызначаны для каталікоў Жмудзі. Зьяўляліся такія пераклады нямнога раней, ў сярэдзіне XVI стагодзьдзя, аднак яны былі зробленыя й выданыя на тэрыторыі Прусіі і мелі заданьне пашыраць лютаранства, якое ўкаранілася ўжо тады ў Прусіі. Выданыя лютаранамі на летувіскай мове зусім не зьявіліся на тэрыторыі ВКЛ. Трэба адзначыць тут, што XVI стагодзьдзе было свайго роду стагодзьдзем нацыянальнага ўсьведамленьня й нацыянальнага адраджэньня, асабліва ў культурным жыцьці. Гэта азначала-б таксама, што і народ, які прэтандаваў ці прэтандуе быць дамінуючым у гаспадарстве, у гэтым выпадку Летувісы, павінны былі-б паказаць свой твар гэтым разам, калі яго ня сумелі паказаць раней. Скажаць, што гэтаму памяшала адсутнасьць собскага альфабэту? Справа набыцця собскага альфабэту й пісьменнасьці залежыць у васнаўным ад нацыянальнае

(Працяг)

свабоды й нацыянальнага ўсебаковага разьвіцця. Такім чынам, калі Летувісы былі запраўды дамінуючым народам у гаспадарстве, яны мелі найлепшыя магчымасьці здабыцца на гэтыя нацыянальныя вартасці. Аднак яны застаюцца нявольнымі мовы, пісьменнасьці й культуры аднаго з «падбітых» імі народаў. Выясняючы гэтае культурнае нявольніцтва, гісторыкі прыбягаюць да факту прыняцця лацінскае мовы й пісьменнасьці канцэлярыямі ўсіх заходніх гаспадарстваў. Ведама, калі-б беларуская мова была мовай Царквы і калі-б Летувісы прапаведвалі адну веру зь Беларусамі, прывіццё беларускае мовы ў гаспадарстве ў якасьці дзяржаўнае мовы ня было-б у гэтым выпадку ніякім недаразуменьнем. Усё было аднак іначай, а таму застаецца адно высьсненьне, якое гаворыць за палітычную дамінацыю беларускага народу ў гаспадарстве, і ў ніякім выпадку за такую дамінацыю Летувісаў.

Тут трэба таксама зьвярнуць увагу яшчэ на адзін факт, які гаворыць за беларускі характар ВКЛ — гэта на тое, што каталіцызм, які прынёс на Жмудзь новую культуру запазычаньняў Захаду, ніяк не заставаў, прынамся ў XV стагодзьдзі, разьвіццё беларускае культуры ў гэтай краіне. З гэтага выцякае, што Летувісы былі ня толькі зьбеларушчаныя ішчэ перад прыняцьцем імі каталіцызму, але былі таксама ў палітычнай залежнасьці ад Беларусаў. У іншым выпадку гэтая новая лаціна-заходняя культура, спалучыўшыся з нацыянальнай сьведамасьцю, здзякуючы прыроднаму нацыянальнаму гонару народу «пераможцу й валадару», павінна была-б пераць сувязь з культурай праваслаўнага й «пераможанага» народу.

Нарэшце пра беларускаі характар ВКЛ з самага пачатку ягонага заснаваньня гавораць беларуская адміністрацыйная, фіскальная й прававая тэрміналёгія, якая была дамінуючай у гаспадарстве.

Кодакс правоў у Вялікім Княстве Літоўскім — Статут Літоўскі — быў беларускім ня толькі з пункту гледжання мовы, на якой ён быў напісаны, але й па паходжаньню самых прававых установак. Права пісанае ці звычайнае беларускага народу складае аснову гэтага статуту. Ведама, у кодакс трапілі так-

(Працяг будзе.)

П. Залужны

У забраным Менску

Блізу ўсе савецкія фільмы, што імпартуюцца на захад дзеля прапагандовых мэтаў, зробленыя на расейскай тэматыцы. Здраоуча адно выпадковыя выключэньні, калі зза савецкае жызьнезапасны трапляе ў вольны сьвет сёнтое з тэрыторыяў гэтак званых малодшых братаў — паняволеньных бальшавікамі народаў. Гэтакім блізу адзіным выключэньнем што да Беларсі зьяўляецца «дакумантальны» фільм «Менск сёньня», які давялося нядаўна бачыць ды празь які адно крайком вока зірнуць на забраны горад забранага краю.

Фільм, відаць, меў паказаць і размах адбудоў зьнішчанае ў часе вайны сталіцы БССР, і працоўны энтузіязм, і замочнасьць ды радасьць жызьні, і, нарэшце, росквіт беларускае нацыянальнае культуры пад бальшавіцкім рэжымам. Але характэрна, што савецкай прапагандзе заўсёды прырэчыць сама савецкая рэчаіснасьць. Гэтак здарылася і з бачаным фільмам, у якім нават знорок выбраныя ды адпаведна змэнтаваныя факты аніж ня лудачца з прыстаўлянымі да іх камантарамі.

З прычыны маруднасьці працы пра адбудоў і ўпарадкаваньне Менску можна ў літаратурным сэнсе сказаць словамі аднаго савецкага аўтара — «горад будзе будавацца вечна».

Што да масавага працоўнага энтузіязму, якім заўсёды гэтак выхваляюцца, дык пра яго вельмі красамоўна гаворыць адзін кадр фільму. Стаіць даўгі рад пераважна жанчын і дзяўчат. Марудна перадаецца з рук у рукі цагляна. Відаць, гэта сыботнік — крыніца дармовае працы для рэжыму, а дзеля прапаганды на-

Камінформу. Калі-ж ён паспрабаваў перацягнуць кіраўнікоў югаслаўскіх камуністаў на бок сацыял-дэмакратычных тэзаў ды пашыраць свае «лібэральныя» ідэі праз партыйныя ворганы, Ціта і ўвесь Цэнтральны Камітэт асудзілі яго і выкінулі з партыі. Гэтым і пачаўся ягоны мучаніцкі шлях, што прывеў яго ў турму.

Джыльяс быў камуністычным фанатыкам, і ён адказны за злачынствы камуністых палчас вайны; ён моцны тэарэтык марксізму, але ён усё-ж застаўся чэсным і пасьлядоўным чалавекам. Дзеля гэтага ягоная пераарыентацыя мае асабліва вялікае значаньне.

(„Freie Presse-Korrespondenz“)

сама некаторыя запазычаньні з правоў другіх народаў, навет і з рымскага права, аднак аны трапілі сюды, прайшоўшы асіміляцыю й грунтоўную мадфікацыю. Наадварот, да сьняня яшчэ ня знойдзена сьлядоў запазычання і з звычайных правоў летувіскага народу (глядзі: І. Лаппо, Статут Литовский 1588 года, Коўна, 1938). Як прынцып, звычайнае права таго ці іншага народу пры замацаваньні на пісьме, замацоўваецца заўсёды ў арыгінале, г. зн. з назовам паходжання. Таму, калі-б быў які небудзь уплыў звычайнага права Летувісаў на Статут Літоўскі, ён павінен быў-бы замацавацца ў ягонай тэрміналёгіі, тым больш таму, што Летувісы як-бы меліся быць пануючым народам у ВКЛ. Гэтага аднак не сталася, бо Статут Літоўскі заховаў толькі беларускую тэрміналёгію. Праўда, некаторыя архіўныя дакуманты гавораць пра «літоўскае» (ў гістарычным сэнсе) права, на чым, здаецца, польскія і летувіскія гісторыкі асноўваюць свае тэорыі летувіскага права ў Статуте Літоўскім. Тэрмін «літоўскае права» пастаўлены часамі ў супрацьвагу тэрміну «рускае права» мог свабодна азначаць «беларускае права», тым больш, што Беларусы зваліся Літоўцамі. Хранікар XVI стагодзьдзя М. Стрыкоўскі абавульняе гэту праблему, называючы «літоўскае» і «рускае» права проста правам «літоўскім». Тое самае гаворыць назоў «Статут Літоўскі». Наадварот, грамата зацьверджэньня Статуту Літоўскага вялікага князя Жыгымонта, выдадзеная ў 1588 годзе, успамінае толькі пра «рускае права», складафікаванае ў Статуте Літоўскім. Такім чынам мы бачым, што гэтыя розныя тэрміны выражаюць адно й тое-ж паняццё. Беларускыць правоў, сабраныя ў Статуте Літоўскім, пацвярджаецца беларускім паходжаньнем гэтых правоў. Яны ў васноўным былі запазычаныя з правоў пісаных і звычайных Полацкага княства, замацаваньня сьпярыша ў вялікіх прывілеях князёў, дадзеныя пасаобным землям ці Вялікаму Княству Літоўскаму ў цэласьці, а пасля ўведзеныя ў Статут Літоўскі. Асноўным зь іх можна лічыць права гварантыі прэсанальнае свабоды, права неадказнасьці сямі з правіненьне аднаго зь яе сяброў, права свабоднага жанітва, права свабоднага набыцця й карыстаньня рухомай ці нярухомай маёмасьцю ды права свабоднага выезду за межы гаспадарства.

Справядлівасьць патрабуе зацеміць, што ў фільме «Менск сёньня» здарэцца і беларуская мова. Але ёй часамі й адводзіцца месца, дык на ўзбоччы. Глядач яе ўбачыў усяго адзін раз і то на сьцяне руінаў нейкай будыніны, на якой былі напісаны вершаваныя радкі. Гэты выпадак вершаванай мовы зьявіўся вельмі характэрным. Сьняня блізу адзінай афіцыйнай дзялянкі беларускае мовы ў БССР ёсьць мастацкая літаратура. Ды й яе, ахопленую з усіх бакоў чужацкай палітычна-моўнай залевай, перасьледаваную за найменшыя правы нацыянальнага «Я» народу, ператвораную ў партыйны падгалосак, — рэжым мусам скіраваў на шлях моўнае дэградацыі, паслядоўна вынішчаючы самыя асновы народнае беларускасьці мовы.

Якраз сама русыфікацыя найлепш сьветчыць, што бальшавіцкі рэжым — акупачныі. З савецкай нацыянальнай палітыкай выходзіць гэтак, як калісьці пісаў Якуб Колас пра захоп Беларусі бальшавікамі: «Кавалі другія, а ланцуг той самы». Гэта пацвярджае навет гэтак званы дакумантальны савецкі фільм «Менск сёньня».

Я. М.

ПРОСЬБА

да нашых карэспандэнтаў, што пішучь лаціншай

Гэтым ветліва просім усіх нашых карэспандэнтаў, якія прысылаюць свае артыкулы ці дапіскі на лаціншай машыны, ставіць адпаведныя дыякрытычныя знакі ў месцах, дзе могуць быць непаразуменьні. Гэта адносіцца ў першую чаргу да ўласных імёнаў. Прыкладам, можна напісаць «Цуркевіч» і «Чуркевіч» (прозьвішча) або «Сумкавіч» ці «Шумкавіч» (мясцовасьць), калі яны на лаціншай машыны пачынаюцца на «С» або «S» (без адпаведніх значкоў «č»).

Акрамя гэтага, лацінчнае «J» (ёт) ад скарочанага пры прозьвішчы ймя можа абазначаць і Янку, і Яэпа, і Юрку й г. д. Таму ў гэтых выпадках найлепш падаваць поўнае ймя.

Рэдакцыя

Зь беларускага жыцця

Кн. Сьвятаполк-Мірскі ў Мадрыдзе

У днёх ад 28-га чэрвеня да 6-га ліпеня гг. наведаў сталіцу Гішпаніі князь Базыль Сьвятаполк-Мірскі ў таварыстве добраведамага ўсяму грамадзтву на эміграцыі а, Робэрта ван Каўвэлярта дэ Выэльс. Князь Мірскі прыбыў у Мадрыд на просьбу дырэкцыі Цэнтру ўсходніх Студыяў, каб зрабіць даклад аб савецкіх канцэнтрацыйных лягерах і падзяліцца з гішпанскім грамадствам сваімі ўражаньнямі і перажываньнямі, вынесенымі з большавіцкіх месцаў зняволеньня ды прымусовае працы, дзе страціў адзінаццаць год свайго жыцця.

Васмьдзеньні пабыт князя Мірскага ў Мадрыдзе далёка не абмежаваўся толькі да дакладу. Пачынаючы ад панядзелку, 1-га ліпеня й да 6-га ліпеня ўлучна (першыя два сьвяточныя дні былі выкарыстаныя для зьведаньня культурных і гістарычных забыткаў Мадрыду), князь Сьвятаполк-Мірскі і а. Р. ван Каўвэлярт прынялі шэраг візітаў і зрабілі шэраг сустрэчаў з прадстаўнікамі свету палітыкі й культуры гішпанскае сталіцы, гішпанцамі й чужынцамі.

У аўторак, 2-га ліпеня, адбылася прэсавая канфэрэнцыя. Узялі ў ёй удзел прадстаўнікі ўсяе мадрыдзкае прэсы, зь якімі кн. Мірскі правёў паўтары гадзіны. Першыя абшырныя рэпартажы ў форме інтэрв'ю, із здымкамі князя, зьявіліся ў вчорных выданьнях таго-ж самага дня. Равнішняя прэса апублікавала іх на наступны дзень, 3-га ліпеня, а дзёньнік «El Alcazar» у сваім выданьні за 4-га ліпеня прысьвяціў інтэрв'ю зь беларускім князем цэлую бачыну, зьмяшчаючы адначасова пяць ягоных здымкаў.

У чацьвер 4-га ліпеня ў 14 гадзін для кн. Мірскага й а. Р. ван Каўвэлярта было наладжанае прыняцьце ў Калежы Сьв. Якава Апостала, дзе жывуць студэнты краінаў Сярэдняе і ўсходняе Эўропы — у тым ліку й Беларусы — а

таксама й студэнты Кітаю. Кн. Мірскі й а. Робэрт ван Каўвэлярт былі вітаные дырэктарам калежу — міністрам Славачыны д-р Ёзэфам Цекерам і прадстаўнікамі чатырнаццаці нацыянальнасьцяў. На прыняцьці былі прысутнымі Прэзыдэнт Гішпанскае Каталіцкае Арганізацыі Дапамогі Студэнтам (Obra Catolica de Asistencia Universitaria — О.С.А.У.) і Віцэ-прэзыдэнт Рады Атамнае Энэргіі сп. I. M. Otero Navascués, Сакратар Студыяў О.С.А.У. сп. Rafael Rajarón у Rajarón, колькі прафэсараў Мадрыдзкага Унівэрсытэту, а таксама кіраўніцтва Калежу. Прыняцьце прайшло ў вельмі мілай атмасфэры.

Даклад кн. Мірскага адбыўся 4-га ліпеня а 20-ай гадзіне ў Палацы Інстытуту Гішпанскае Культуры. Ня глядзячы на неадпаведны час для падобных імпрэзаў і на вялікую сыпакоту, а таксама ня глядзячы на тое, што даклад чытаўся ня ў гішпанскай, а ў францускай мове — саля Інстытуту была поўная. Аўдыторыя складалася амаль вылучна з прадстаўнікоў палітыкі й навукі. Былі прысутныя прадстаўнікі міністэрстваў, амбасадаў; паўнамоцныя міністры краёў Сярэдняе й ўсходняе Эўропы, прафэсары, прадстаўнікі радыя й прэсы ды, часткава, студэнты. Тэма дакладу — «Адзінаццаць год у савецкіх канцэнтрацыйных лягерах. Даклад выклікаў вялікае зацікаўленьне, аб чым сьведчылі водгукі прысутных.

У пятніцу, 5-га ліпеня, князь Мірскі даў інтэрв'ю перад мікрафонам Гішпанскага Нацыянальнага Радыя.

Князь Базыль Сьвятаполк-Мірскі й а. Робэрт ван Каўвэлярт дэ Выэльс пакінулі Мадрыд у суботу 6-га ліпеня. На мадрыдзкае лётнішча Барахас іх праводзілі беларускія студэнты й знаёмыя.

Я. С.

Мітынг народаў зза зялезнае заслоны

У нядзелю 14-га ліпеня гг. у Мэльбурне (Аўстралія) Камітэтам Нацыянальнасьцяў зза зялезнае заслоны быў наладжаны мітынг у сувязі з асуджэньнем у ЗН маскоўскай інтэрвэнцыі ў Вугоршчыне. Беларусы ўзялі ў ім удзел як адныя з арганізатараў.

Мітынг прыняў наступныя рэзалюцыі:

1) Выразіць удзячнасьць аўстралійскаму ўраду за ўдзел у зьбіраньні доказаў адносна савецкага прыгнэту ў Вугоршчыне ды праўды аб трагічных падзеях у ёй у кастрычніку й лістападзе 1956 г.;

2) Выразіць прызнаньне сп. К. Шанну за сьвідны падыход пры ўкладаньні ра-

парту ЗН аб савецкай збройнай інтэрвэнцыі ў Вугоршчыне. Мітынг прызнае, што дзякуючы праніклівасьці, чэснасьці й мужнасьці сп. Шанна й ягоных калежаў з Камісіі, сьвет пазнае цяпер лепш запраўдную натуру інтэрнацыянальнага камунізму й ягоных мэтады. Цяпер зусім ясна, што сучасны ўрад Кадара ў Вугоршчыне — гэта крамлёўская марыянэтка падтрымоўваная толькі савецкай збройнай сілай без найменшага сьледу народнае падтрымкі; такія ўрады, што існуючы цяпер ня толькі ў Вугоршчыне, трымаючы ўладу толькі найбольш яскравым адмаўленьнем асноўных людзкіх правоў, жорскім здурэньнем людзкае свабоды коштам бязьлікіх жыцьцяў, мукаў, зьянявольненьня ды нявымоўнай галечы іншых людзей;

3) Выслаць лісты, далучаючы гэтыя рэзалюцыі, палітычным лідэрам вольнага сьвету, зьяўраючы іхную ўвагу на наступныя факты:

а) што ўмовы такія-ж, або падобныя да апісаных у рапарце камісіі ЗН аб Вугоршчыне, існуючы ня толькі ў гэтай краіне, але й што вялікабольшыя народы Альбаніі, Ваўгарыі, Беларусі, Чэхаславаччыны, ўсходняе Нямеччыны, Эстоніі, Латвіі, Летувы, Польшчы, Румыніі і Украіны гэтаксама жорстка прыгнечаныя ды гэтаксама гвалтоўна паднявольныя беспасярэднім ці пасярэднім савецкім збройным насільлем;

б) што існаваньне такіх умоваў загражае сьветаваму міру;

в) што маральная й палітычная адказнасьць лідэраў вольнага сьвету, якія дзейнічаюць праз ЗН — гэта дамагацца, каб:

савецкай збройнай сілы, палітычнай паліцыі й іншыя дзейнікі гвалту, тэрору, застрашваньня ды беспасярэдняга ці пасярэдняга здурэньня людзкіх правоў і свабоды, былі адразу-ж выведзеныя з Альбаніі, Ваўгарыі, Беларусі, Чэхаславаччыны, ўсходняе Нямеччыны, Эстоніі, Латвіі, Летувы, Польшчы, Румыніі і Украіны;

усім народам, што знаходзяцца цяпер пад гвалтоўным і жорскім камуністычным прыгнэтам, стварыць магчымасьць, пад кантролем і наглядом ЗН, праўдзіва й свабодна выразіць сваю волю;

усім народам, што былі абрабаваныя зь незалежнасьці й свабоды збройнай агрэсіяй і гвалтоўным здурэньнем, зьявляючы іхныя правы да запраўднае роўнасьці зь іншымі народамі, загварантаваць ім права сяброўства ў міжнароднай сям'і народаў, як гэта прадугледжана Хартыяй ЗН ды іншымі ўрачыстымі міжнароднымі актамі, шмат зь якіх былі зьнішчаны камуністамі.

Н.

МЭЛЬБУРН

7-га ліпеня гг. у Мэльбурне, пасля ўрачыстае Багаслужбы ў УАПЦаркве, а. архімандрыт Мадэст Яцкевіч і мясцовыя Беларусы мелі нараду, на якой паставілі арганізаваць беларускі прыход ВАПЦ у Мэльбурне. Справа гэтая тут надзвычай важная, і ёсьць падставы спадзявання, што, паміма цяжкасьцяў, будзе памысна разьвязаная.

Архімандрыт Мадэст адбывае цяпер сваю місіяную службу (з Пэрта да Брызбэйна) па Аўстраліі ды затрымаўся на тыдзень у Мэльбурне, у які яшчэ вернецца пасля, каб дапамагчы арганізаваць прыход.

Н.

БЕЛАРУСКІЯ ПЕСЬНІ І ТАНЦЫ Ў ТЭЛЭВІЗІІ

У сераду, 17 ліпеня, кіраўнік ЗБМ у Кліўлендзе нечакана атрымаў тэлефон з Дэтройту, адкуль пыталі ці танцавальныя гурток моладзі зможа прыехаць у Дэтройт 25-га ліпеня ў чацьвер на 10-ую гадзіну вечару й выступіць зь беларускімі народнымі танцамі па тэлевізіі. Адказаць на такое пытаньне адразу ня лёгка: важныя зь тандораў мусіць прапусьціць два дні працы; хадзіць акуратна на пробы, каб адпаведна падрыхтавацца; некаторыя зусім ня было — выехалі на вакацыі й г. д. Але кіраўнік, ведаючы важнасьць справы й ахвярнасьць моладзі, даў згоду. Калі ня верачы папыталі яшчэ раз, каб упэўніцца, то кіраўнік адказаў, што кліўлендзкая моладзь яшчэ нікога не падвала, а сваё слова датрымоўвае заўсёды, ня глядзячы на ніякія цяжкасьці й высілкі.

Цяпер засталася адно: зрабіць склад і рыхтавацца. Усе сябры танцавальнага гуртка далі згоду, як і трэба было спадзявацца. Калі кіраўнік заўважыў, што за прапунчаныя дні працы й падарожжа заплоціцца з касы, то сябры казалі так: «калі толькі трэба, то яшчэ заплоцім мы, каб толькі выступіць на тэлевізіі й паказаць чужынцам нашы народныя танцы». Гэтыя словы пацвярдылі перакананьні кіраўніка аб сваіх сяброх. У падрыхтоўцы была вялікая перашкода, што некаторыя хадзіць у вчэрнюю школу і таму мусілі абмежавацца некалькімі прабамі.

У чацьвер, у дзень выступу, вырушылі тры машыны ўжо добра ведамай дарогай у Дэтройт. Прыгожы, пагодны

дзень. Машыны трымаюцца разам. З кожнай машыны вырываецца беларуская песня, пылыя панад лесам, далінамі ды заціхае не знаходчыны родных загонаў. Гледзячы на палі багатай Амэрыкі не аднаму прыпомніліся вобразы роднага краю, квяцістыя лугі, шумлівыя лясы, вясёлая ў летку рэчка, дні дзяцінства. Вось і Дэтройт. Прыпыніўшыся на адпачынак у сябры Прускага, вырушылі да «Макобіс Більдінг», дзе месціцца тэлевізыйная станцыя «Даблю-экспэс-уай-зэд». За некалькі хвілін былі ўжо ўсе апранутыя ў нацыянальныя строі й гатовы да выступу. Хоць усе былі змучаныя з дарогі й крыху хваляваліся перад такім выступам, але гэтага не паказвалі. Тут-жа былі й канкурэнты — польская танцавальная група дзяўчат.

10-я гадз. вечару, распачынаецца перадача. Польская група затанцавала адзін танец. Канфэрэнс'е, добра пайнафармаваны пра Беларусь, вельмі трапна тлумачыць зь беларускае мовы на ангельскую назовы песняў і танцаў ды прыхільнымі словамі зацікаўлівае гледачоў беларускім народным мастацтвам. Сяброўка Вера Лубнік надзвычайна выконвае беларускае танго «Васількі», муз. праф. М. Куліковіча. Пасля песні разьнясьліся гукі «Лявоніхі» і тут-жа прыбраныя ў нацыянальныя строі выскочылі танцоры. Пасля танцаваньня польскае групы, зноў выступаюць беларускія сьпявачкі з дэутам, сяброўкі Вера Лубнік і Таня Жылік. Пад прыгожы акампаньямэнт прыемна было слухаць маладыя галасы ў выкананьні песні «Случкія ткачыхі». Цэлую тэлевізійную перадачу закончылі беларускім народным танцам «Крыжачком». На вялікае здзіўленьне цэлая аўдыторыя ня вытрымала, а ня маючы магчымасьці кінуцца ў скокі, пачала падстукаваць

СЬВ. ПАМ. АЎГЕН ЯКУБОВІЧ

18. 7. 57 раптоўна ад атаку сэрца памёр у Лёндане на 34 годзе свайго жыцьця. Пакойны быў ня толькі сьведамым Беларусам, але й актыўным змагаром у беларускім вызвольным змаганьні. Будучы яшчэ юнаком, працаваў у Лідчыне настаўнікам, не баючыся шалеючага там польскага тэрору супраць Беларусі. Пасля капітуляцыі Нямеччыны ўступіў у Вартаўнічую роту, дзе таксама не змяніў свайго нацыянальнага аблічча, за што быў моцна скрыўджаны Палкамі. Адразу пасля прыезду ў Ангельшчыну стаўся дзейным сябром Праваслаўнага Брацтва й Сястрыства Жыровіцкае Божае Маці ды прымаў удзел у арганізаваным парафіяў БАПЦарквы. Належаў таксама да Згуртаваньня Беларусі ў Вялікабрытаніі ды быў сумленным і актыўным супрацоўнікам гэтае арганізацыі.

Паховіны, з удзелам амаль усіх сяброў Лёнданскага аддзелу ЗБВБ адбыліся 27. 7. 1957 г. у Лёндане на могілках Эслінгтон. Чын пахавінаў выканаў сьвятар БАПЦарквы а. Аляксандар, які над могілаю сказаў чулае разьвіталнае слова.

Няхай Лёгкай будзе яму чужай зямля.

Управа Праваслаўнага Брацтва й Сястрыства Жыровіцкае Божае Маці ў Вялікабрытаніі.

Архімандрыт Мадэст Яцкевіч у Беларусі ў Мэльбурну

КАМУНІКАТ Сакратарыату Рады БНР

У пачатку ліпеня сёлета Сакратар Нутраных Справаў Рады БНР сп. К. Мярляк наведаў большыя асяродкі беларускае эміграцыі ў Задзінчаных Штатах Амэрыкі й Канадзе — Кліўленд, Дэтройт, Чыкага, Таронта й Лёндан.

Падарожжа мела за мэту лепшае пазнаньне жыцця й праблемаў беларускае эміграцыі на мясках, пайнафармаваньне аб дзейнасьці Прэзыдыюм і Сакратарыату Рады БНР ды рэарганізацыю Сактараў Рады БНР у духу пастановаў 8-ае Сэсіі Рады БНР. Падарожжа мінула вельмі ўдала й мае добрыя вынікі.

Пасля наведаньня беларускіх асяродкаў сп. Мярляк затрымаўся колькі дзён у Вашынгтоне, дзе меў спатканьні з кангрэсменамі й прадстаўнікамі афіцыйных амэрыканскіх дзейнікаў, зь якімі гутарыў аб патрэбах беларускае эміграцыі ў Амэрыцы ды справах палітыкі вызьленьня ад большавізму.

Сакратарыат Рады БНР выказвае падзяку ўсім арганізацыям і асобам, якія сваёй супрацою дапамаглі сп. К. Мярляку ў справіным заладжаньні ягоных абавязкаў.

Нью-Ёрк, 30 чэрвеня 1957 г.

САКРАТАРЫЯТ
РАДЫ БНР

Беларускі тыднёвік палітыкі, культуры й грамадзкага жыцьця.
Выдавец: Уладзімер Борнік
РЭДАГУЕ КАЛЕГІЯ

Артыкулы, падпісаныя прэзыдэнтам або ініцыяламі аўтара, не заўсёды выражаюць пагляды Рэдакцыі. Незамоўленыя рукапісы назад не зварочваюцца. Рэдакцыя адказвае на лісты толькі пасля далучэньня паштовае маркі або міжнароднага паштовага купону.